

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра експериментальної та прикладної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА

**«Переконання стосовно свободи волі та адаптивні можливості атрибутивного
стилю як предиктори розвитку депресивного розладу»**

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Спеціальність 053 «Психологія»

Студента 2 курсу 1 групи

ОС «Магістр»

спеціальності 053 «Психологія»

Волинця Володимира Олеговича

Науковий керівник:

Доктор філософії у галузі психології

Асистент кафедри

експериментальної та прикладної психології

Литвин Сергій Віталійович

Київ-2023

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	4	
ВСТУП	5	
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ	7
	СВОБОДИ ВОЛІ, НАВЧЕННОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ,	
	ДЕПРЕСИВНОГО РОЗЛАДУ. ЇХ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ	
	КОРЕЛЯТИ	
1.1	Історичний та концептуальний аналіз проблеми вивчення свободи волі	7
1.2	Нейропсихологічні кореляти свободи волі	16
1.3	Депресія, навчена безпорадність та воля	27
	Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2	ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКОНАНЬ СТОСОВНО	36
	СВОБОДИ ВОЛІ ТА АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ	
	АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ ЯК ПРЕДИКТОРІВ РОЗВИТКУ	
	ДЕПРЕСИВНОГО РОЗЛАДУ	
2.1	Обґрунтування методичного інструментарію дослідження переконань стосовно свободи волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю як предикторів розвитку депресивного розладу.	36
2.2	Організація і проведення дослідження переконання стосовно свободи волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю як предикторів розвитку депресивного розладу	50
	Висновки до розділу 2	51

РОЗДІЛ 3	АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКОНАННЯ	53
	СТОСОВНО СВОБОДИ ВОЛІ ТА АДАПТИВНИХ	
	МОЖЛИВОСТЕЙ АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ ЯК	
	ПРЕДИКТОРІВ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНОГО РОЗЛАДУ	
3.1	Описовий аналіз особливостей вибірки за демографічними показниками	53
3.2	Описовий аналіз особливостей вибірки за результатами опитування	58
3.3	Порівняльний аналіз результатів дослідження за показниками: уявлення про свободу волі, адаптивні можливості атрибутивного стилю, демографічних показників та розвитку депресивних станів	63
3.4	Побудова лінійних регресійних моделей за показниками «Свобода волі»; «Детермінізм» та «Дезадаптивність атрибутивного стилю» у якості предикторів розвитку депресивного розладу	65
	Висновки до розділу 3	72
	ОБГОВОРЕННЯ	74
	ВИСНОВКИ	76
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
	ДОДАТКИ	87

АНОТАЦІЯ

Проблема свободи волі існує у філософському та науковому дискурсі вже дуже давно. Питання про її наявність чи важливість залишається відкритою й досі. Стрімкий розвиток нейронаукового знання дозволяє вивчати наш мозок без інвазійного втручання, але і досі не було знайдено чітких корелятив цього феномену. Дана дипломна робота також не проливає світло на факт існування чи відсутності волі як такої, але розкриває важливість уявлення про свободу волі, як предиктора зменшення вірогідності розвитку депресивних станів. Дослідження предикторів розвитку депресивних станів відбувалось за допомогою онлайн анкетування, яке включало методики на дослідження уявлення про свободу волі «FWI», дослідження адаптивного потенціалу атрибутивного стилю за Клібайс Т.В. та методики на дослідження розвитку депресивного розладу за допомогою української адаптації BDI-I за редакції Нікітчук У.І. У дослідженні загалом взяло участь 151 досліджуваних, більшість з яких була відібрана серед студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За допомогою моделювання регресійними рівняннями було знайдено, що уявлення про наявність свободи волі може бути предиктором зменшення депресивного стану, а дезадаптивність атрибутивного стилю може виступати предиктором розвитку депресивного стану.

Ключові слова: лібертаріанство, детермінізм, компатібілізм, дуалізм, навчена безпорадність, регресійний аналіз.

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема вивчення наявності свободи волі чи взагалі її визначення бере свій початок ще з зародження філософського знання. В першу чергу, це питання вивчалось на теренах Західної наукової традиції (Kane, R., Gallagher, S, Balcerak, P., Ewusi-Boisvert, E., & Racine, E., Rigoni, D., & Brass, M. тощо) у контексті філософського, психологічного та нейронаукового знання. Про збільшення цікавості до теми свободи волі, особливо у контексті нейропсихології, говорить пряме збільшення наукових робіт, статей та безпосереднє обговорення цього питання у науковому дискурсі.

Інтерес до свободи волі не так яскраво виражений на теренах України, саме тому важливим завданням є початок наукового дискурсу і в Вітчизняному полі інтересу. Особливо враховуючи нещодавно пандемію Covid-19 та повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке почалось 24 лютого 2022 року. Ці дві масштабні події поставили під сумнів можливість виявлення свободи волі та потенційно можуть призвести до навченої безпорадності та поступовому розвитку депресії.

Розвиток інтересу до навченої безпорадності, атрибутивного стилю та депресивних розладів також недостатньо розвинений у нашому науковому колі, про що говорить як стрімке збільшення саме англomовної наукової літератури, так і самі автори безпосередньо з України (Клібайс, Т. В., Нікітчук, У.). Окрім базової відсутності інтересу, це викликано неналежним ставленням до психометричного апарату, так і негативним впливом колись наявної каральної психіатрії.

Отже, інтерес Західної наукової спільноти до теми свободи волі, невелика кількість досліджень як свободи волі на теренах України, так і неналежне вивчення депресивного розладу та адаптивних можливостей атрибутивного стилю, який пов'язаний з навченою

безпорадністю, стали каталізатором вибору цього наукового питання для написання дипломної роботи.

Об'єкт: переконання стосовно свободи волі та адаптивні можливості атрибутивного стилю та їх потенційний вплив на розвиток депресивного розладу.

Предмет: дослідження рівня розвитку депресивного розладу в залежності від уявлення про свободу волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю.

Мета дослідження: виявити потенціал передбачення розвитку депресивного розладу в залежності від уявлення про свободу волі та адаптивного потенціалу атрибутивного стилю суб'єкту.

Відповідно до мети сформульовано наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблематики дослідження свободи волі та її наявності, особливостей розвитку навченої безпорадності та відповідно дезадаптації атрибутивного стилю, депресії та розвитку депресивних станів;
2. Розробити процедуру дослідження особливостей зв'язку переконання стосовно свободи волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю як предикторів розвитку депресивного розладу;
3. Дослідити силу лінійного зв'язку розвитку депресивного розладу з уявленням про свободу волі та адаптивним потенціалом атрибутивного стилю.
4. Виявити предикторний потенціал уявлення про свободу волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю на розвиток депресії, за допомогою побудови моделі регресійними рівняннями.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ СВОБОДИ ВОЛІ, НАВЧЕННОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ, ДЕПРЕСИВНОГО РОЗЛАДУ. ЇХ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ.

1.1. Історичний та концептуальний аналіз проблеми вивчення свободи волі

Питання щодо існування свободи волі бентежить людство вже давно. Найвидатніші розуми людства постійно підіймали це питання досягнувши певної точки розвитку самосвідомості серед соціуму в якому вони існували. Особливо враховуючи ступінь впливу оточення на самого індивіда, як зрозумілого та очевидного, так і підсвідомого з неможливістю контролювати цей процес впливу.

Але що ж таке свобода волі? Кане, R. (2002) вважає особливо важливими у контексті дискусії про існування свободи волі протиставлення двох доктрин: детермінізму та лібертаріанства. Детерміністи вважають, що свобода волі у людини відсутня і всі наші дії попередньо визначення (детерміновані) певною першопричиною: генетикою, будовою соціуму, виділенням авторитетів, божественним втручанням тощо. Послідовники лібертаріанства сприймають свободу волі протилежно до детерміністів. Свобода волі описується радше як здатність бути гарантом власних дій та рішень несумісних з детермінованістю, першопричиною. Також можна виділити групу мислителів-компатібілістів, основною метою яких є поєднання ідеї першопочаткової причини, яка потім регламентує, але не заперечує акт прояву свободи волі за визначенням лібертаріанства.

Кане, R. (2014) також вказує, що ці доктрини набували принципово різних форм під час історично-культурного розвитку суспільства. Людство на різних етапах розвитку роздумувало над місцем у природі, вивчало вплив богів та долі на власні вчинки. Згодом

ці питання прийняли форму чітких наукових проблем, набули конкретних форм у межах зв'язку з законами логіки, фізики, впливом середовища. З подальшим розвитком наук, ці питання конкретизувались до чітких проблем: від впливу генетичних факторів та свідомого чи підсвідомого впливу соціуму на дії людини, до регуляції вольових актів невідомими нейронними процесами, що відбуваються у центральній нервовій системі (ЦНС) людини, її безумовними рефlekсами або недоступним для вольового втручання релізом гормонів.

Тобто, питання перейшло з парадигми суто філософської та теологічної проблеми місця людини у світі, до лав наукового пізнання. Останніми роками все активніше з'являються дослідження в області нейронаук, експериментальної психології та філософії, біології й когнітивістики. Метою цих досліджень є спроби натуралізувати феномен свободи волі та пошук конкретних засобів підтвердження чи спростування існування свободи волі у людини. Враховуючи нескінченну природу актуальності цього питання, обговорення продовжується і досі.

Через абстрактність визначення свободи волі, її намагаються вивчати за допомогою додаткових конструктів. Найпопулярнішим з яких є агентність. Gallagher, S. (2012) надає наступне визначення агентності – це здатність переживати відчуття того, що сама людина є тим, хто спричиняє або генерує певну дію. Спорідненим, але окремим терміном можна вважати відчуття власності тіла, тобто здатність розуміти саме момент руху тіла, незалежно від того, чи є цей рух добровільним. Навіть якщо відчуття агентності відсутнє, відчуття власності тіла все ще може бути присутнім. На цьому рівні опису, обидва відчуття є дорефлексивними і не вимагають глибинного аналізу власних намірів (інтенцій). Вони генеруються на рівні первинних сенсорно-моторних процесів, первинних моторних команд та відчуття як основи пізнавального процесу. Це відчуття

не підлягають свідомому контролю зі сторони особистості. Але вони сприяють базовому мінімальному усвідомленню.

Саму агентність (А) можна розділити на два рівня: А1 – дорефлексивна та А2 – рефлексивний феномен вищого порядку. Другий рівень описує здатність відчувати відповідальність за певну дію та можливість пояснити цю дію з точки зору суб'єктивних переживань, бажань, намірів. А2 не виникає, якщо суб'єкт думає або виконує дію без жодних суб'єктивних намірів та бажань, або ця дія не узгоджується з ними. Неможливість раціоналізувати дію призводить до відмови від відповідальності за дію, та робить неможливим визнати певну дію належною власне суб'єкту.

Як зазначив Valcerak, P. (2019), важливо дізнатись чому взагалі з'явилося обговорення питання стосовно наявності свободи волі і як її розглядати? Valcerak виділив кілька гіпотез щодо виникнення конструкта «свобода волі»:

1. За Hume, D. (2000) свобода волі – це механізм, який дозволяє людині реалізовувати свої бажання, цілі, прагнення та потреби. Сам акт волевиявлення важливий лише при втіленні цих потреб в контексті подальшого розвитку індивіда;

2. За Laurene, K. R et al. (2011) уявлення про свободу волі розвивалось у контексті складних соціальних стосунків, які вимагають групової координації намірів, подальшого планування та обмеження своїх бажань на користь більшості. Вольовий акт виступає як захисний механізм від небажаних дій, які несуть шкоду групі.

3. Спосіб боротьби з негативними наслідками детермінованості дій. Детермінізм виступає як фактор зниження почуття власної відповідальності за скоєнні вчинки. Дослідження Vohs, K. D., & Schooler, J. W. (2008) продемонстрували, що при зменшенні віри у концепцію свободи волі, зростає кількість негативних дій.

Відповідно до цих спостережень, важливість питання свободи волі у суспільстві виступає як соціальний протекторний фактор. Віра в те, що людина вільна у своїх діях вважається необхідною умовою притягання індивіда до соціальної та судової відповідальності.

Зазвичай люди сприймають як належне факт свідомого контролю власного тіла та можливості впливати на світ через нього. Саме тому необхідно розглядати питання про свободу волі разом з агентністю, тобто можливістю усвідомлювати власні наміри та в подальшому контролювати власні вчинки і приймати їх наслідки. В цьому контексті оцінюються не суто дії респондента, а рівень рефлексії стосовно них.

Для підтвердження твердження про важливість віри у свободу волі, ми можемо навести у приклад дослідження Genschow, O., Rigoni, D., & Brass, M. (2019). У ньому досліджується приклад низької агентності, яку виявив відомий аргентинський футболіст Дієго Марадона. На 51-й хвилині матчу, він забив м'яч з порушенням правил – рукою. Жоден з суддів не помітив цього, що дозволило збірній Аргентині перемогти. Після повтору матчу по телебаченню, було чітко розпізнано порушення правил. Згодом сам Марадона виправдовувався, що його руками гол забив Бог, а футболіст не міг свідомо контролювати власну поведінку. Але у людей залишилось питання, чи навмисно футболіст порушив правила. Відповідь на це питання залежить від того, наскільки люди вірять у концепцію свободи волі.

Дослідники перевірили свою гіпотезу про наявність зв'язку віри у концепцію свободи волі та здатність бачити навмисність вчинку у діях інших людей. У висновку до серії експериментів, було продемонстровано наступні результати:

1. При демонстрації порушень правил футболу, учасники, які вірили у концепцію свободи волі, частіше відзначали навмисність порушень правил з метою

власної вигоди. Цей ефект зберігався навіть при демонстрації дійсно випадкових порушень правил;

2. Друге дослідження показало, що учасники дослідження, які вірять у концепцію наявності свободи волі, бачили інтенції навіть у абстрактних геометричних фігурах.

Як зазначають дослідники, це може вказувати на те, що віра у свободу волі пов'язана з базовими процесами, які лежать в основі соціального сприйняття. Цікаво і те, що в іншому дослідженні Genschow, O., Rigoni, D., & Brass, M. (2017) було виявлено зв'язок між вірою у свободу волі і упереджене ставлення. Такі люди схильні сприймати поведінку інших як зумовлену внутрішніми факторами та особистістю більшою мірою, аніж зумовлену зовнішніми факторами та ситуаціями.

Тобто, люди з вірою у концепцію свободи волі здатні більше бачити та аналізувати не лише власні інтенції, а й інтенції інших. Автори наполягають на важливості феномену віри у свободу волі на різних рівнях соціальних взаємин: як у судовій справі, спорті, системі освіти тощо. Наприклад, важливість запровадження чіткої системи санкцій та винагород, з урахуванням того, що більшість людей бачать інтенції у будь-яких діях. Хоча питання підтвердження факту наявності свободи волі ще відкрите, сама концепція має функціональне значення і впливає на сприйняття соціального оточення та інститутів.

На глобальному рівні, віру у свободу волі похитнув вже класичний експеримент Libet, B., et al. (1993). Під час цього експерименту за допомогою електроенцефалографії (ЕЕГ) була виміряна нейронна активність мозку до і після того, як учасники робили довільні рухи пальцями. Під час самого дослідження, учасники заявляли про час, коли вони вперше виявили бажання порухати пальцем. Вчені виявили збільшення нейронної

активності за кілька сотень мілісекунд до того, як учасники повідомили про намір почати рух. Хоча цей експеримент зазнав критики, (Dennett, D. C. (1993), Racine, E., Nguyen, V., Saigle, V., & Dubljevic, V. (2016)), він знизив довіру до ідеї існування свободи волі (Ewusi-Boisvert, E., & Racine, E. (2018), Rigoni, D., & Brass, M. (2014)).

У дослідженні Rigoni, D. Et al. розкривається різниця у фізіологічних реакціях у двох груп: експериментальної – на яку впливали твердженнями про неіснування свободи волі та контрольної – без такого впливу.

1. Rigoni, D. Et al. виявили вплив детермінізму на самоконтроль. Група, на яку вплинули низкою тверджень стосовно детерміністичної позиції про існування свободи волі, була менш орієнтована на керування фізіологічними реакціями, особливо за умови позитивного підкріплення. Ширша інтерпретація вказує на погіршення самоконтролю в цілому.

2. На противагу, люди без подібного впливу, часто переоцінювали свій особистий контроль і вважали, що їх дії під час виконання завдання формату *decide-go* були результатом їх свідомого рішення, хоча на той час це були суто фізіологічні реакції. Ширша інтерпретація вказує на кращий рівень психологічного здоров'я. Це пояснюється відсутністю відуття контролю власних дій у «детерміністів», яке позитивно корелює з депресивними станами. Але такі люди більш точні в оцінці «несвідомої» реакції.

3. Зменшення впливу ідей «свободи волі» призводило до зростання нечесної поведінки і дострокових маніпуляцій під час проходження експерименту. Ширша інтерпретація свідчила про зниження атрибуції навмисності, тобто знання, що будь-яка дія є навмисною.

Це дослідження також не розвиває ідею про наявність чи відсутність свободи волі, але показує когнітивну та соціальну різницю між представниками з різними уявленнями про концепцію свободи волі. Гіпотеза для подальшого дослідження полягала в тому, що люди з позицією детермінізму, прийматимуть менше зусиль для контролю власних дій. В подальшому це може призвести до більш недбалої та імпульсивної поведінки. Але слід враховувати, що за нормальних обставин люди надають перевагу вірі у свободу волі (Baumeister, R. F et al (2009)), спостережувані під час експерименту ефекти можуть бути результатом когнітивного дисонансу досліджуваних.

Окрім цього, у дослідженні Baumeister, R. F et al (2009) досліджували зв'язок агресивності з уявленнями про свободу волі. Ідея експерименту полягала в тому, що респондентам необхідно було запропонувати контрольованому партнеру різну їжу, після заяви партнера про нелюбов до гострого смаку, рівень агресивності вимірювався силою інтенції до пригощання партнеру гострим соусом. Тобто, більша агресивність призводила до збільшення гострого соусу в їжі. Загалом було виділено три групи учасників: 1. Тих, на кого вплинули ідеями детермінізму; 2. Тих, на кого вплинули ідеями лібертаріанства та 3. Контрольної групи.

Люди, які чули твердження про детерміністичну позицію стосовно питання волі, в цілому виражали більш агресивну поведінку, яка полягала у збільшенні порції саме гострої їжі. Група впливу «свободи волі» та контрольна група не відрізнялись своєю агресивністю, через що автори зробили припущення про те, що люди частіше орієнтовані на приймання позиції стосовно існування свободи волі.

Про важливість віри у свободу волі в контексті соціальної взаємодії вивчали Protzko, J., Ouimette, B., & Schooler, J. (2015). Суть експерименту полягала в тому, що спочатку на учасників подібно до попередніх досліджень впливали твердженнями про

відсутність свободи волі у людини. Після цього учасникам давали 50 центів і групам по чотири людини пропонували покласти у скриньку будь-яку суму, іншу частину залишити собі. Занесена у скарбничку сума подвоювалась і розподілялась між усіма учасниками групи. Тобто, в залежності від бажання кооперації, учасники могли подвоїти суму або зберегти 50 центів при відсутності бажання кооперуватись.

Експеримент проходив у два етапи. В першому етапі учасникам давалась необмежена кількість часу, після довгих роздумів учасники незалежно від групи відкладали у скарбничку в середньому 34 центи. Але при наявності обмеження часу, учасники, чия віра у свободу волі піддалась сумнівам зі сторони експериментатора, робили в середньому на 30% менший внесок. Автори це пояснюють впливом ідей детермінізму більше на підсвідомому рівні, яка проявляється під час імпульсивних рішень. Тобто, люди під впливом ідей детермінізму частіше демонструють некооперативну поведінку, яку автори пов'язують зі зростанням егоїстичних тенденцій викликаних руйнуванням звичного уявлення людей про наявність свободи волі.

На соціальному та культурному рівні вплив уявлень про свободу рівні вивчали Feldman, G., Farh, J. L., & Wong, K. F. E. (2018). Вони використали суто людський конструкт, а саме – задоволеність своїм робочим місцем у залежності від уявлень про свободу волі. У дослідженні автори виділяють кілька важливих висновків:

1. У дослідженні було показано, що абстрактна віра у свободу волі є важливим предиктором повсякденного пізнання і поведінки, сама віра передбачає кращу продуктивність праці й в цілому задоволенням від виконання роботи;

2. Віра у свободу волі займає вищу позицію над окремими факторами: агентність чи неагентність, внутрішнім та зовнішнім контролем, саморефлексією щодо здатності зробити певний вид роботи;

3. Віра у свободу волі позитивно впливає на задоволення роботою, тому що респонденти сприймали різноманітні робочі задачі у контексті вільного вибору. Тобто, збільшували ілюзію автономності на робочому місці. Також автори беруть сміливість екстраполювати ці дані і на інші способи організації та соціальної поведінки.

4. Віра у свободу волі корелювала з вищою самооцінкою, ефективністю праці, самоконтролем та аналізом внутрішніх інтенцій. Вищий рівень самоконтролю вважається одним з найважливіших предикторів успіху і позитивної соціальної взаємодії (Duckworth, A., & Gross, J. J. (2014)).

5. Кроскультурна вибірка дозволила показати, що підтримка країною ідеї про наявність свободи волі є каталізатором позитивного зв'язку. Що в цілому свідчить про існування відмінностей корпоративної культури та позитивним сприйманням як місця роботи, так і продуктів праці між представниками різних країн.

В цілому автори позитивно відмічають наявність «ілюзії свободи волі» та його вплив на добробут людини, досягнення нею значимих результатів, почуття відповідальності за свої дії, саморефлексією, саморозвитком і загалом задоволеністю життям. Хоча автори й вказують, що віра у свободу волі стосується саме здатності обирати, а не суто вибору як такого, люди не обов'язково страждають від недоліків вибору, як-то демотивація від занадто великої можливості вибору. Інші фактори, які автори пов'язують зі свободою волі, такі як усвідомлення контролю власних дій, теорія розуму, зменшення егоїзму загалом менш шкідливі, аніж руйнування образу свободи волі.

Ці результати можна пов'язати з попереднім дослідженням авторів на тему впливу уявлень про свободу волі на академічну успішність. У своєму дослідженні Feldman, G., Chandrashekar, S. P., & Wong, K. F. E. (2016). Вони провели два дослідження: 1. Як у реальному часі, під час виконання короткого та чіткого завдання, яке імітує звичайне

академічне навантаження – пошук орфографічних помилок у тексті; 2. Так і під час фундаментального дослідження загального рівня академічної успішності студентів старших курсів.

Вищий рівень академічної успішності та ефективності виконання короткострокового завдання позитивно корелював з наявністю переконань щодо свободи волі у людини. Вплив віри у свободу волі мав сильнішу кореляцію аніж самоконтроль та агентність окремо. Автори зазначають, що віра у свободу волі вийшла за рамки суто філософського та наукового обговорення і постійно впливає на наше життя. Уявлення про свободу волі охоплює уявлення суб'єкта на широкому рівні, як індивіда, який здатний вільно обирати та йти власним шляхом.

Люди, які вірять у концепцію свободи волі виявляють більшу гнучкість мислення та інтенції до самоконтролю. Але результати претесту демонструють відмінність уявлення свободи волі від самоконтролю і ведуть до позитивного результату лише при синтезі обох рис. Цей результат може свідчити про те, що контроль своїх імпульсів потребує від людини вольового зусилля та залежить від наявності у людини ресурсів для його підтримання. Тобто, віра у свободу волі є точкою вибору напрямку, а контроль дозволяє йти цим напрямом на довгі дистанції.

1.2.Нейропсихологічні кореляти свободи волі

Не зважаючи на описані позитивні сторони від уявлення людей про наявність свободи волі, важко продовжувати тему не окресливши власне волю.

Наприклад, за Кане, R. (2014), який описав набір ситуації, які провокують реалізацію волі – дії, що формують «самість», наш образ, мотиви та мету. Вони виникають за таких умов:

1. Ситуації, у яких людина обирає із протилежних альтернативних варіантів;

2. У людини є намір обрати одне чи інше, але обидва варіанти обрати неможливо;
3. Наявні потужні мотиви на користь кожного із варіантів, протиставленні один одному;
4. У людини присутня сильна аверсія (відторгнення) стосовно обох варіантів;
5. Який вибір не був би здійснений, для його втілення доведеться протидіяти спокусі альтернативи;
6. Людина хоче дати реальні шанси кожній із альтернатив, адже мотиви на їхню користь є однаково важливими.

За Seghezzi, S., & Haggard, P. (2022) волю можна описати як передбачуваний нейрокогнітивний процес, яким можна охарактеризувати генерацію усвідомлених та бажаних індивідом дій. Саме питання «свободи волі» передбачає певне визначення та окреслення специфічних нейропсихологічних процесів, які відбуваються під час акту волевиявлення. Якщо приймати до уваги ймовірність існування подібних процесів, то валідний та адекватний підхід вивчення як волі, так і її свободи, полягав у пошуку факторів та обставин, які впливають на ці процеси.

Однак для цього треба дати чітке визначення власне волі, який передбачає наявність певних достатніх умов для прояву акту волевиявлення. Але навіть на момент 2022 існує дискусія щодо повного та чіткого окреслення терміну «воля», оскільки не існує одного унікального аспекту, який дозволить нам визначити повну добровільність певної дії від інших дій.

Хоча і не існує певної однієї ознаки, яка дозволяє нам визначити добровільність дії, або певної зони мозку, яку ми можемо назвати субстратом волі, але Haggard, P. (2018) окреслив кілька опосередкованих актів волевиявлення та відповідні за них зони головного мозку. А саме:

1. Спонування до дії/руху – сильні зв'язки з моторною корою;
2. Відсутність зовнішнього контролю/тригера – слабкі зв'язки з сенсорними зонами;
3. Відповідь на спонування/причини – сильні зв'язки з валентністю («добре» чи «погано») та центрами винагороди;
4. Орієнтація на результативність дій – сильні зв'язки з областями планування та моніторингу;
5. Спонтанність та новизна – слабкі зв'язки або повна незалежність від підкіркових зон;
6. Потребує свідомого стану – зв'язки з лобною та тім'яною корою, але це суперечлива інформація.

Навіть з описаними ознаками волі, дати їй чітке визначення досить складно. Haggard, P апелює до того, що зазначені характеристики є похідними від низки філософських та наукових поглядів на сам акт волевиявлення. Враховуючи величезну кількість різноманітних і навіть суперечливих визначень, можна здивуватись тому, як рідко люди в повсякденному житті так просто визначають добровільність власних чи чужих дій.

Хоча жодна з характеристик волі не може бути вичерпною для пояснення добровільності акту, об'єднання кількох характеристик може бути достатньою для опису нейрокогнітивного компоненту вольового акту.

Тож, розкриваючи тему характеристик вольового акту, автор зміг задати певні межі процесу волевиявлення під час певної дії. Волю можна розглядати як внутрішній каталізатор дії. Внутрішнє спонування до дії зазвичай протиставляють реакціям на зовнішні подразники (Passingham et al. (2010)). Таким чином можна виділити два шляхи

до аналізу дії та відповідно чи є вони вольовими: Або це дві зовсім різні дії та реакції на внутрішній та зовнішній вплив; Або це безперервний континуум між двома полюсами (реакціями на зовнішні або внутрішні стимули), в проміжку якого можна виділити безліч варіантів реагування.

Проте використання визначення внутрішнього спонукання викликає деяку суперечність, наприклад: раптовий біль у шлунку беззаперечно внутрішній, але його доцільніше розглядати як зовнішній вплив, тому що він викликає неконтрольовану реакцію згинання. Вольову дію доцільно розділяти з «зовнішнім впливом» через активацію рефлекторної дуги. У простих рефлексах єдиний та унікальний тригер викликає негайну та чітку реакцію (біль – рух), їх і можна окреслити як певний зовнішній вплив. В той час як вольова дія формується під час аналізу інформації, що поступає з багатьох, часто мультимодальних джерел. Акт волевиявлення інтегрований у широкий контекст, тому майже неможливо виділити чіткий зовнішній фактор-каталізатор.

Друга характеристика, яку важливо окреслити – автоматичні/повторювані дії у протиставленні вольовому акту. Автоматизовані дії не потребують вольового залучення та характеризуються стереотипним патерном їх виконання (Dolan, R. J., & Dayan, P. (2013)). Визначення вольового акту можна надати шляхом виключення його з опису автоматизованих дій. Дія тим більше вольова, чим менш вона стереотипна та автоматична, тобто вольові дії потребують більшого рівня аналізу інформації та інтенції. Вольовий акт походить від наявності актуальних та усвідомлених потреб та бажань, він формується на підставі аналізу доречності мети та рішення. Також можна відзначити, що автоматизовані дії не потребують певного вибору від людини і починаються без чіткого рішення людини, спонукання до дії. Волевиявлення формується на основі вибору та протиставлення бажання діяти чи не у певній ситуації, при виборі певної дії

для досягнення бажаного результату, або при оперуванні часом, тобто вибором між негайним або відкладеним актом.

Також вольовий акт доцільно розглядати з позиції причинності. Тобто, цей акт виникає при формуванні уявлення про бажаний результат, до якого можуть привести певні дії, які мають усвідомлений характер. Для того, щоб акт можна було назвати вольовим, людина має усвідомити фінальну мету своєї дії. Це визначення повертає нас до визначення агентності. Чи завжди суб'єкт вольового акту може остаточно усвідомити фінальний результат своєї дії? Відповідь на це питання також визначає вольовий акт. Чим більше суб'єкт усвідомлює фінальний результат та комплекс дій, які до нього призведуть, тим більш вольовим цей акт можна назвати. Тобто можна знову отримати континуум волі, але на цей раз з полюсами усвідомлення/неусвідомлення.

Вольові акти часто виглядають як просто спонтанна дія без чіткого зовнішнього тригера. Ця спонтанна дія може бути викликана як несподіваним тригером і зовнішньо нагадувати просто рефлекторну реакцію, а може відповідати інтенції людини, або навіть тварини до дослідження середовища чи зовнішнього стимула. Це може суперечити попередньому визначенню волі, людина часто не усвідомлює повністю свої дії та не розуміє, чому саме вона це зробила. Але це все ж прояв вольового акту. По-перше, спонтанні дії також виникають під час наявності певної інформації, часто при умовах неможливості вибору між двома варіантами, коли кожен з них може призвести до різних, але однаково бажаних людиною результатів. По-друге, спонтанні дії можливо поєднати з формами саморозвитку, коли спонтанні дії відкривають незвичні варіанти вирішення певних задач. Цей стан викликає бажання діяти без певної причини або без наявної винагороди. Хорошим прикладом цього є творчість.

Останнім аспектом визначення волі є її зв'язок зі свідомістю та досвідом. Окрім усвідомлення самого акту дії, людина повинна розуміти, що ця дія викликана внутрішньою інтенцією. Рефлекторні дії можуть бути усвідомлені людиною, але також і вона усвідомлює свою непричетність до цієї дії. Ми можемо усвідомити, що ми чхнули від пилу, але не можемо усвідомити компонент інтенції чхнути. Для того, щоб усвідомити свої дії та інтенції, людина очевидно має бути у свідомому стані, тому навряд той самий сомнамбулізм можна назвати вольовим актом. Поєднуючи це з сучасними уявленнями неврології, будь-які дії є наслідком певної причини. Деякі нейрональні акти можуть закарбовуватись у доступному людині досвіді. З цієї позиції, досвід волевиявлення, який закарбований людиною є радше наслідком нейрональної активності, а не її причиною.

Місце волі у нашому мозку у цій статті розглядається через моторні зони мозку. Автор розглядає волю, як стан чи процес, метою якого є спонукання людини до певної дії. Таким чином, він пропонує розглядати мозковий субстрат волі шляхом аналізу руху моторних сигналів від м'язів до моторної кори і назад низхідними шляхами. Цей шлях необхідно дослідити, щоб знайти первину моторно команду самоініціації руху.

Першим центром руху, який можна відкинути, автор вважає первинну моторну кору (ПеМК). Хоча вона лежить на шляху довільних рухів, штучна стимуляція ПеМК викликає мимовільні рухи, які люди здатні відрізнити від довільних дій (Haggard et al. (2002)), також вона бере участь у генерації мимовільних рухів (Ghosh et al. (2014)).

Дві великі ділянки лобової частки надсилають аферентні імпульси до ПеМК. А саме: додаткова моторна область (ДМО), яка розташована на медіальній стінці та премоторна кора (ПрМК), яка розташована на латеральній поверхні півкулі безпосередньо перед ПеМК. Разом ці області контролюють довільні рухи і впливають

на моторні акти через ПеМК та шляхом прямої проєкції рухів на спинний мозок. Проте ці зони мають різне функціональне значення для ініціації рухової активності. ДМО задіяна під час передачі сигналів, метою яких є ініціація спланованого руху. ПеМК задіяна під час передачі сигналів, метою яких є ініціація рухів у відповідь на зовнішні подразники.

Автор робить висновок про те, що скоріш за все попередня нейрональна активність у ДМО може призводити до усвідомлення рухового акту, що позитивно впливає на акт волевиявлення. При стимуляції ДМО струмом, у досліджуваних виникали рухи у тих самих частинах тіла, про яку бажання рухати якими звітували досліджувані. Це може свідчити як про певну локалізацію волі до руху у цих зонах, або про випадкову стимуляцію близьких зон шляхом фізичного розповсюдження струму на них.

Важливим сучасним уявленням про локалізацію центрів волі, є внесок лобової та тім'яної частки на сам акт волевиявлення. Пряма стимуляція у пацієнтів з неврологічними порушеннями дозволила дослідити прослідкувати зв'язок між суб'єктивним відчуттям волевиявлення та формуванням довільного руху. Desmurget, M. Et al. (2009) повідомляли про кілька випадків виявлення бажання пацієнтів рухатись під час операційної стимуляції тім'яної кори.

Медіальна лобна частка і префронтальна кора (ПФК) отримує та аналізує інформацію від базальних гангліїв через таламус. Цей шлях відповідає за генерацію різних форм пізнання та рухових актів, які з ними пов'язані. Тім'яна кора отримує сигнали з від задніх сенсорних зон. Також вона має двосторонні зв'язки з іншими моторними зонами, тому вона як впливає на планування руху, так і отримує еферентні сигнали, під час інтеграції яких і відбувається акт усвідомлення руху.

Дослідження Seghezzi, S., & Haggard, P. (2022) ще ширше розкриває уявлення про локалізацію різних центрів волі у відмінних ділянках мозку. Автори використовують класичну для нейропсихології та інших нейронаук логіку дослідження різних функцій мозку. Вона заснована на існуванні церебрального зв'язку між специфічними зонами мозку та зміною поведінки людини при їх пошкодженні/стимуляції. Це знання запозичене з неврології, в якій розділяють рухові розлади на гіпер- та гіпокінетичні. Надмірність чи недостатній рівень рухової активності при церебральних розладах.

Відповідно до запозичених визначень руху з неврології, автори розділяють волю на умовно позитивну (ініціація дії/активація) та умовно негативну (інгібіція дій/пригнічення). Першу можна визначити через відсутність довільної поведінки, а отже за допомогою неї можна передбачати існування певної зони мозку, яка у здоровому стані сприяє довільній поведінці. Другу можна визначити через надлишок мимовільної активності, а отже за допомогою неї можна передбачити існування певної зони мозку, яка у здоровому стані пригнічує формування мимовільних актів.

Нейропсихологічні розлади волі часто описувались як розлади поведінки або інших когнітивних функцій. Як приклад, автори наводять «вербальну інертність», яку можна прослідкувати у пацієнтів з транскортикальною моторною афазією. Цей синдром включає у себе нездатність до ініціації вербального акту, хоча у пацієнтів і зберігається можливість повторювати слова, тобто реагувати на зовнішні стимули. З наведених вище аргументів, цей розлад можна класифікувати не як порушення когнітивного акту мовлення, а саме як розлад волі. Основним кортикальним фактором цього розладу є пошкодження медіальної лобової частки, особливо ДМО.

Іншим прикладом можна вважати апатію та абулію. Апатія традиційно вважається порушенням когнітивного процесу мотивації поведінки, відсутністю інтересу до

навколишнього світу та браком зацікавленості у цьому світі. У той час як абулічний симптом можна вважати як важчу форму апатії (Jahanshahi, M. (1998)). Відповідно, порушення мотиваційної сфери та когнітивного контролю доцільніше вважати саме порушенням вольового акту.

До цього ж можна віднести широкий спектр розладів рухової сфери, який відповідно доцільніше розглядати як дефіцит довільного контролю рухів. Наприклад: акінезія та брадікінезія при хворобі Паркінсона. Обидва симптоми більш вираженні при бажанні керувати рухами, а не при впливі зовнішніх факторів, які активують рефлекторну дугу (Siegert, R. Et al (2002)). Ці порушення можна прослідкувати за допомогою зменшення сигналу від ДМО під час проведення функціональної магнітно-резонансної томографії (фМРТ) (Sabatini, U. et al(2000)).

Першою опосередкованою спробою описати «негативну волю» можна вважати дослідження Goldberg, G. et al. (1981). Він вивчав два випадки інфаркту лівої медіальної лобової частки, який також вплинув на ДМО. Під час вивчення, він помітив що довільні рухи контрлатеральної кінцівки не сприймалися людиною як власні. Лише після роботи Della Sala et al., (1991) цей симптом був описаний в контексті розладу волі і отримав назву «феномену чужої кінцівки». Тобто, синдрому порушення волі, при якому одностороннє ураження ДМО призводило до неконтрольованих реакцій на зовнішні подразники, навіть за відсутності такого бажання у пацієнта.

Враховуючи важливість вивчення рухів у контексті дослідження волі, Seghezzi, S., & Haggard, P. вважають важливим викликом для нейропсихології саме відсутність будь-якого інструменту вимірювання суто рухової поведінки та рівня її усвідомлення, окрім самозвіту. Однак розуміння людьми причин своїх дій обмежене. Питання про

внутрішнє почуття дії може завадити самому процесу генерації рухового акту. Тому варто покладатись на інші опосередковані біомаркери.

Таким біомаркером може виступати потенціал готовності (ПГ). Цей термін походить з уже класичного дослідження Kornhuber, H. H., & Deecke, L. (1965). Під час дослідження довільних рухів за допомогою електроенцефалограми (ЕЕГ), вони побачили поступове наростання негативного напруження, яке починається перед самим актом руху, яке під час руху різко змінює свою полярність. Зміна полярності потенціалу дії була пов'язана з нейронним маркером підготовки до рухової поведінки. Сам ПГ можна сприймати як показник одного або кількох когнітивних процесів, які пов'язані з генерацією довільної дії.

Валідність ПГ як біомаркера довільної дії була доведена у дослідженні Praamstra, P., et al (1995). У ньому було продемонстровано, що ПГ можливо побачити лише при реалізації акту довільної дії, але він не виникає при впливі зовнішнього подразника. Jahanshahi, M. et al., 1995 описали наявність ПГ у ДМО та пов'язали його меншу активність під час пошкодження або захворювання мозку, особливо в зазначеній області. У дослідженні Haggard, P., & Eimer, M. (1999) було виявлено, що ПГ генерується у контрлатеральній до активної руки півкулі приблизно за 200-500 мілісекунд до початку самого руху. Цей тип отримав назву латералізованого ПГ і вважається біологічним маркером моменту часу, до настання якого дія остаточно планується і яка частина тіла буде задіяна у виконанні акту. З повним переліком досліджень та їх результатів, на основі яких автори будували метаанліз, можна ознайомитись у Додатку А та Б.

ПГ як біомаркер вольової активності дозволяє обійти обмеження інтроспекції, самозвіту та аналіз ушкоджених зон і вивчати опосередковано біологічні та когнітивні аспекти волевиявлення. Дослідження ПГ дозволяють вивчати волю через когнітивні

процеси та ділянки мозку, які здатні його генерувати. Seghezzi, S., & Haggard, P. поєднують ПГ з попереднім дослідженням Haggard, P. (2018) і виділеними ним характеристиками, а саме:

1. Амплітуда ПГ збільшується перед довільними рухами, особливо при аналізі інформації для вибору між кількома варіантами дії. Відповідно амплітуда ПГ зменшується при виконанні патернів, за відсутності інформації чи впливі зовнішніх факторів;

2. Дані, які були засновані на дослідженні Libet, B., Wright, E. W., & Gleason, C. A. (1993), свідчать як раз про генерацію ПГ під час довільних рухів. Зафіксований ПГ під час виконання дій, про які заявляли респонденти, часто виникав за 1.5 секунди і більше до початку дії, мав вищу амплітуду під час роздумів над власними діями. При виконанні мимовільних чи спонтаних дій, ПГ виникав приблизно за 500-1000 мілісекунд до акту руху. Тобто, під час планування наступної дії, ПГ має вищу амплітуду та починається раніше.

3. Дії, які спрямовані на досягнення певної мети мають сильніший ПГ, ніж дії які не призводять до важливого для людини результату. Також ПГ збільшує свою силу під час виконання завдань, які орієнтовані на позитивний результат, а не негативний;

4. Агент усвідомлює власні дії, коли ПГ досягає максимального значення.

Тобто, ПГ слід розглядати як маркер цілого комплексу вольових актів, аніж суто специфічної дії. Причому за автором ці вольові акти відповідають конвенційному нейропсихологічному визначенню волі як нейрокогнітивного процесу.

1.3. Депресія, навчена безпорадність та воля

Після дослідження проблематики вивчення наявності свободи волі у людини, позитивний контекст цієї віри серед респондентів представлених вище досліджень та наявних біологічних маркерів вольового акту, доцільним буде вивчити роль та місце волі під час когнітивних та психічних розладів.

Для введення у дискурс можна використати нариси Mitterauer, B. J. (2020). Він запропонував нову біопсихічну модель процесів волі та їх роль у етіопатології низки психічних розладів. За основу розробки моделі взята робота James, W. (1890), в якій вперше розкривається теоретична проблема відчуття агентності авторства дій та ментальної каузативності. Авторство дій описано у роботі Prinz, W., Dennett, D. and Sebanz, N. (2006), воно засноване на тому, що кожний акт волевиявлення сформований внутрішнім агентом, який регламентує початок та втілення акту, а також формує уявлення про інформаційне наповнення цього акту: відповідність намірів та сформованої дії глобальній меті. Тобто, роботу волі можливо розглядати в синтезі з пізнанням, де воля описана як первинна здатність діяти та проводити саморефлексію дій.

Сама архітектура моделі заснована на п'яти вольових процесах, які автор називає елементарними. А саме:

1. Воля до дії. Робота цього вольового процесу заснована на двох елементарних структурних механізмах мозку: як цілісної та інтегративної системи, в якій зовнішня інформація обробляється за допомогою синтезу функцій; та як системи, що містять розриви та роз'єднання зв'язків, для можливості їх заповнення в залежності від зміни актуального стану зовнішньої системи/середовища. Робота цієї системи обмежена гіперінтенційними програмами за наявності депресивних розладів, особливо якщо ці програми неможливо втілити у життя;

2. Воля до самоінструменталізації, Цей тип волі дозволяє людині проактивно існувати та готуватись до змін в середовищі. Він виражає нашу здатність та бажання генерувати дії та продукти діяльності, які мають допомогти вижити у світі постійних змін. Механізм цього типу волі заснований на взаємодії роботи органів і механізмі ЦНС, які гарантують внутрішній гомеостаз і формують наш акт дії.

Елементарна структура цього типу волі сформована на основі тристороннього синаптичного зв'язку. У запропонованій Mitterauer, B. J. (2013) моделі головного мозку, нейрональний елемент: пре- та постсинапс відповідає за об'єктивну суб'єктивність, гліальна частина відповідає за суб'єктивну суб'єктивність. Постійний двосторонній зв'язок і формує біологічний функціонал елементарної структури волі. Об'єктивна суб'єктивність сформована на досвіді переживання власного «Я» у навколишньому середовищі. Суб'єктивна суб'єктивність сформована власне актом саморефлексії і відображається на рівні реалізації поведінкового акту. Цей механізм волі порушується під час розладів функціонування механізмів обробки інформації тристоронніми синапсами, наприклад при наявності у пацієнтів шизофренії. В таких випадках відбувається розрив між зонами обробки сенсорної інформації та внутрішніми гліальними мережами, що призводить до неможливості відділити суб'єкта від інших. Під час маячіння воно виражається у акті псевдоспілкування;

3. Воля до планування дій/інтенцій, Morgan, A., & Piccinini, G. (2017) описують інтенціональність з точки зору інформації та біологічного функціонування. Вони пов'язали інтенціональність з плануванням дій, яке можна формалізувати роботою астрогліальних мереж. Mitterauer, B. J. пов'язує роботу астрогліальних мереж з механізмами обробки суб'єктивної інформації, на основі якої вони здатні генерувати інтенції. Функції цього типу волі порушуються під час манічних розладів, коли пацієнт орієнтований на зовнішній світ без можливості усвідомлення власних дій;

4. Воля до формування реальності, яка впливає на поведінку людини у вигляді прийняття чи відкидання певних рішень, дозволяючи суб'єкту відчувати вплив на реальність. Необхідною умовою можливості впливати на світ, є реальна наявність предметів в оточенні суб'єкта, за допомогою яких, або створенням яких ми уявно та реально впливаємо на реальність. Відкидання чи відмова від рішень також впливає на реальність, наприклад відкиданням як неприйнятних, так і позитивних рішень. У будь-якому випадку створюється нова реальність існування. Основною цього типу волі є синтез динамічної програми взаємодії з середовищем. Він відбувається за допомогою контакту та втягування астроцитарних відростків та виконує функції структурування акту дії. Тобто, астроцитарні відростки є ще однією основною фундаментального вольового механізму. Робота цієї системи може бути порушена під час психічних розладів, який виражається у пошкодженні її механічного компонента – формування через суб'єкт-суб'єктну та суб'єкт-об'єктну комунікацію;

5. Воля до перманентного існування, вона сформована на засадах нарцисизму, як основна на підтримці кругової організації свідомості, яка намагається зберегти свою ідентичність як базового механізму живого творіння. Як базова функція, що присутня у всіх живих організмах, навіть при психічних розладах вона працює, хоча з деякими порушеннями.

У контексті наявної зараз ситуації в нашій країні, доцільним буде розглянути поглиблено тему депресії. Особливо у зв'язку з феноменом навченої безпорадності. Термін навченої безпорадності ввів Seligman, M. E. P., а потім повністю розкрив його у своїй статті Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. (2016). Він описував експеримент Річарда Соломона, який хотів дізнатись про можливість наявності натренованого страху та його теоретичний вплив на подальше навчіння тварини.

Щоб вивчити формування страху, вони проводили жорстокий експеримент над собаками. До задніх лап тварин подавався електричний струм, якому передував звуковий сигнал. Собаки ніяк не могли уникнути впливу струму. Через добу собак помістили у розділений контейнер, в якій одна частина контейнера знаходилась під впливом струму, інша була оснащена діелектричною поверхнею. Двофакторна теорія наuczіння передбачала, що звуковий сигнал, який передує удару струмом, спонукатиме тварин до уникнення болю. Але не зважаючи на всі фактори, собаки які піддавались дії струму за 24 години до експерименту, часто не покидали зону струму і просто чекали на закінчення болю.

Саме цей жорстокий експеримент і його провал запусив інтерес Seligman до вивчення феномену безпорадності. Початкове та інтуїтивне уявлення про безпорадність було описане як переконання про незначущість будь-яких дій, які робить досліджуваний і зрештою суб'єкт. Безпорадність автори розклали на об'єктивну та суб'єктивну, формалізуючи її прикладом з собаками.

Тварина є об'єктивно безпорадною, у контексті бажання важливого результату. Тобто, якщо ймовірність удару струмом, власне дія струму на тіло собаки та можливість уникнення болю початково викликала реакцію, то після серії ударів струмом, реакція уникнення повністю зникала. Якщо це стосується всіх дій у контексті однакового впливу, це і можна назвати об'єктивною безпорадністю.

Суб'єктивна безпорадність формується внаслідок когнітивного процесу, в даному випадку – наuczіння. Тварина мала «зрозуміти» неіснування варіантів уникнення удару струмом, та завжди очікувати ситуації неможливості припинити дію струму, тому їй було необхідно просто чекати закінчення болю. І це було радикальною позицією

основної теорії навчання на той час. Саме навчання відбувається за допомогою утворення асоціативних пар по-типу: Стимул – Реакція.

Згодом Seligman, M. E. P почав проводити експерименти і з людьми. Вивчення людей мало три напрямки: пряме відтворення акту формування безпорадності у людей. Струм замінили на гучний шум і розділили на три групи: 2 експериментальні, де у половині випадків можна було вимкнути шум за допомогою спеціальної кнопки, і одну контрольну. Як і з тваринами, через добу людей так само запрошували до спеціального боксу, в якому можна після сигналу вмикався неприємний шум. Контрольна та експериментальна група, яка могла вплинути на шум підходили і вимикали його. Експериментальна група, яку навчали безпорадності провалила друге завдання. Причому якщо замінити шум у навчальному завданні на будь-який тип невирішуваних задач, у людей також виникала і безпорадність під час експериментального завдання.

Другий напрямок Seligman, M. E. P стосувався вивчення пояснень своїх невдач людьми. У цьому дослідженні використовувалось розширене пояснення безпорадності від невідворотності, не як короткочасної нездатності вплинути на ситуацію, а глобальний феномен, який може тривати набагато довше. Пояснення досліджуваними причин своєї нездатності впливати на ситуацію вивчалось у двох часових та двох локальних проміжках. Якщо респонденти вказували на перманентну природу неможливості вплинути на ситуації, як-от: «Ця загадка досі не була вирішена ніким», то вони демонстрували і довготривало безпорадність. Респонденти, які пояснювали свою невдачу комплексно, як-от: «Багато загадок не були вирішені ніким», демонстрували пасивність при вирішенні багатьох задач. Якщо респонденти відмічали локальність проблеми, як от: як-от: «Саме цю загадку неможливо вирішити», вони демонстрували короткочасну безпорадність.

Третім полем інтересу був пошук зв'язку клінічної моделі депресії і її зв'язку з беспорядністю. Відповідно до тогочасного четвертого видання DSM (American Psychiatric Association (2000)), великий депресивний розлад діагностували при наявності 5 з 9 зазначених симптомів: 1. Сумний настрій; 2. Втрата інтересу; 3. Втрата ваги; 4. Розлади сну; 5. Психомоторні порушення; 6. Втома; 7. Відчуття самотності; 8. Нерішучість або зниження концентрації; 9. Думки про суїцид. Лабораторно вивчена беспорядність у людей могла викликати 8 з 9 симптомів, за винятком суїцидальних тенденцій. Автор виявив двосторонній зв'язок з депресією, у пацієнтів з виявленим розладом також не було успіхів у виконанні експериментального завдання та при рішенні загадок.

Maier окремо вивчав нейропсихологічні кореляти беспорядності. Першопочатково сама теорія беспорядності розглядалась без нейронаукового підкріплення і мала всього два механізми пояснення: Спочатку тварини виявляють виміри контрольованого та неконтрольованого (або передбачуваності/непередбачуваності); Потім тварини переходять у стадію очікування того, що подразники, які вони не можуть контролювати, зникають лише з часом. Тому тварини чекатимуть зникнення і інших небезпечних подразників, не шукаючи способу втечі від них.

Згодом теорія набула нейропсихологічних образів і в її основу додався третій вимір. Перша стадія почала називатись «пасивність/тривожність». Небезпечний стимул окрім прямого фізіологічного пошкодження, також призводить до активації серотонінергічних (5-НТ) нейронів дорсального ядра шва. Дорсальне ядро надсилає сигнали через 5-НТ нейрони у велику кількість областей мозку, таких як: периакведуктальну сіру речовину, смугасте тіло (стріатум) та мигдалину (амігдалу). Нейрони 5-НТ біля сірої речовини та стріатуму виступають інгібіторами реакції уникнення, а в мигдалині вони виступають каталізатором реакції страху. Після впливу

подразника, дорсальне ядро шва залишається активним впродовж кількох днів і впливає на загальне пригнічення ЦНС та людини. В цьому випадку виявлення неможливості впливу на агресивний стимул не є необхідною умовою для формування безпорадності.

Друга стадія почала називатись «знайди та дій». При вияві можливості уникнути агресивного стимулу, людина починає діяти для зменшення непріємних відчуттів. Це досягається завдяки гіперактивації схеми проєкції від прелімбічної зони вентромедіальної префронтальної кори (вМПФК) на дорсомедіальну частину стріатуму (ДМС), згодом цей сигнал повертається назад. Ця схема необхідна для пригнічення роботи 5-НТ нейронів у дорсальному ядрі шва, це дозволяє запобігати інгібіції реакції втечі та зупинці каталізації реакції страху. Тобто, для активації навченої безпорадності важливим є не відсутність можливості контролювати агресивний стимул, а саме присутність способів контролю. При пасивній дії агресивного подразника, ця схема десенсибілізується та припиняє пригнічувати роботу 5-НТ нейронів.

Третя стадія залишила назву «очікування». Після активації вищеописаної схеми, вона виснажується і на кілька годин її роботу переймають новоутворенні білки, які необхідні для нейропластичності. Тепер людина очікує здатності контролювати ситуацію. Якщо раніше людина виявляла здатність до спроб контролю агресивного контролю, то тепер вона повністю приглушена, навіть неконтрольований стимул викликає активацію 5-НТ нейронів, чого раніше не виникало. Тобто, агресивний неконтрольований стимул тепер розглядається людиною як контрольований і людина переходить від очікування контролю стимулу, до очікування самостійної зупинки стимулу. Згодом ця реакція екстраполюється і на інші сфери життя, в яких людина має змогу зустрітись з агресивними стимулами.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі було надано огляд історичного та культурного контексту та генезу розвитку вивчення наступних конструктів: філософське та наукове уявлення про свободу волі та детермінізм, розвиток уявлення про атрибутивний стиль, навчену беспорядність та їх зв'язок з розвитком депресивних станів. Також цей розділ надає опис вивчення вищезазначених конструктів, зокрема свободи волі представниками різних наукових течій: нейронауковців, психологів, психіатрів, філософів тощо.

Висвітлено актуальність питання про свободу волі, навчену беспорядність та розвиток депресивних станів як для наукового контексту впродовж історії, так і для нашого часу, особливо з урахуванням соціально-політичного контексту.

Окремо висвітлено Була гіпотезу Baumeister, R. F et al про те, що люди в цілому радше вірять у наявність свободи волі, а не детермінізм.

У висновках варто ще раз висвітлити наступні важливі терміни:

1. Детермінізм – уявлення про те, що свобода волі відсутня, а всі дії людини попередньо визначення (детерміновані) певною першопричиною: генетикою, будовою соціуму, виділенням авторитетів, божественним втручанням тощо;
2. Лібертаріанство – уявлення про те, що свобода волі виступає здатністю бути людині гарантом власних дій та рішень несумісних з детермінованістю, першопричиною.
3. Компатібілізм – поєднання ідей лібертаріанства та детермінізму, в якому суб'єкт частково детермінований першопричиною, але здатний виражати власну волю;
4. Агентність дії - здатність переживати відчуття того, що сама людина є тим, хто спричиняє або генерує певну дію;

5. Потенціал готовності – наростання негативного напруження перед актом довільного руху, який під час реалізації акту стрімко змінює свою полярність;
6. Навчена безпорадність - переконання про незначущість будь-яких дій, які робить досліджуваний і зрештою суб'єкт.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКОНАНЬ СТОСОВНО СВОБОДИ ВОЛІ ТА АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ ЯК ПРЕДИКТОРІВ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНОГО РОЗЛАДУ

2.1. Обґрунтування методичного інструментарію дослідження переконань стосовно свободи волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю як предикторів розвитку депресивного розладу

Для вивчення такого складного конструкта, як переконання про існування свободи волі, в якості емпіричного інструментарію було обрано **Опитувальник переконань про свободу волі та пов'язаних з нею конструктів** (The free will inventory, FWI) Nadelhoffer, T, et al. (2014).

Автори опитувальника зосереджують свою увагу на аспекті психології віри у концепцію свободи волі, не розкриваючи питання, чи дійсно вона існує. Вони акцентують увагу на негативному компоненті відсутності віри у свободу волі, який може виступати предиктором негативних наслідків, які додатково були описані у їхніх дослідженнях та цій дипломній роботі, таких як: зменшення відчуття агентності дій, виправдання спортивної та соціальної негативної або нечесної поведінки, детермінізацію власних дій та зменшення відчуття контролю, описаних й надалі у роботах Genschow, O., Rigoni, D., & Brass, M. (2019). Ці конструкти і їх наявність у інших дослідженнях (Ewusi-Boisvert, E., & Racine, E. (2018), Rigoni, D., & Brass, M. (2014) Baumeister, R. F et al (2009), Protzko, J., Ouimette, B., & Schooler, J. (2015), Feldman, G., Farh, J. L., & Wong, K. F. E. (2018)) свідчать про те, що інструментальне вивчення конструкта віри у свободу волі може мати важливе значення для розвитку позитивної та соціальної психології, у контексті дотримувannya правил та збільшення якості життя індивіда. Окремо слід відзначити важливий вплив на розвиток нейропсихології, у

контексті гіпотетичного зв'язку зниження віри у свободу волі та розвитку депресивних станів, які будуть описані пізніше.

Таким чином, виявленні як під час формування опитувальника, так і у майбутньому, питання висвітлюють проблему, яка перешкоджає емпіричним дослідженням переконань щодо свободи волі, без використання стандартизованого опитувальника. Саме той факт, що на даний момент існує декілька шкал вимірювання переконань щодо свободи волі, кожний з цих інструментів має свої негативні моменти.

Необхідність використання валідного опитувальника можна продемонструвати на прикладі ранніх робіт з вивчення переконань щодо свободи волі. Спершу автори концентрували свою увагу на дослідженні зв'язку детермінізму дій та можливим покаранням. Не зважаючи на новітній полюс дослідження та певною мірою революційні результати, вони залишались неоднозначними та не включали чітку й стабільну систему інтерпретації. Одним з таких прикладів можна вважати вже класичну роботу Nettler, G. (1959), за результатами якої, автор стверджував про наявність позитивного зв'язку між вірою у свободу волі та жорстокістю і помстою, в той час, як віра в детермінізм волі негативно корелює з бажанням покарати інших та позитивно корелює з гідним ставленням до інших. На противагу цьому дослідженню, Viney, W., Waldman, D. A., & Barchilon, J. (1982) опублікували дещо інакші висновки, а саме те, що люди, які позитивно приймають конструкт свободи волі, ладні менше картати як себе, так й інших за помилки, але на рівні не дуже надійних кореляцій між наявністю віри та як карою, так і обґрунтуванням покарання.

Nadelhoffer, T, et al. наголошують на тому, що з ранніх робіт стосовно дослідження конструкту свободу волі, можна винести щонайменше два уроки:

1. Знахідки у дослідженнях переконання про існування свободи волі сильно залежать від того як самі автори концептуалізують та аргументують власну позицію стосовно свободи волі як такої. Окрім того, що власна «свобода волі» дослідників може впливати на планування дослідження, формулювання запитань тощо, вона може впливати на подальший аналіз та інтерпретацію результатів. Автори пропонують це називати «проблемою теоретичного забруднення» – тобто, коли власні теоретичні ідеї та віра у певну концепцію змушують дослідників навмисно змінювати або невірно інтерпретувати висновки дослідження. Ці ж ідеї могли вплинути і на формування дослідження для дипломної роботи та гіпотетично забруднити висновки. Саме тому ми вважаємо за доцільне використати не певний класичний опитувальник – а FWI, при розробці якого приймала участь команда філософів та психологів, з різним уявленням стосовно свободи волі та детермінізму.

2. Під час дослідження уявлень про свободу волі, необхідно сформувати спільний словниковий запас або лексикон, при обговоренні результатів дослідження складних та абстрактних конструктів. У той час, як велика частина ранніх та вже класичних робіт, опитувальників, досліджень тощо містила суперечливі визначення ключових термінів, або використовувала їх у довільний спосіб, як-то: детермінізм, дуалізм, лібертаріанство тощо. До того ж ці філософські конструкти визначались людьми без відповідної освіти, і в середовищі філософського обговорення питання стосовно свободи волі, визначення не були б валідними. Це ще один аргумент до використання FWI – як раз через залучення команди філософів до розробки психологічного інструментарію. Можна навести приклад суто філософського терміну «детермінізм», яким психологи часто зловживають. Філософи ж визначають його однаково, а саме як тезу про те, що з урахуванням реального минулого індивіда та

впливу законів природи на нього, може існувати лише одне можливе майбутнє в будь-який момент часу.

Nadelhoffer, T, et al. критикують як методологічний апарат, так і власне використання вже класичних методик для дослідження переконань про існування свободи волі, а саме:

1. Free Will and Determinism Scale (FWD) (Viney et al. (1982)) – найперша спроба розробити шкалу для вимірювання переконань щодо свободи волі. Інструкція до шкали вже викликає занепокоєння стосовно теоретичного забруднення методики. У ній автори формують уявлення у людей стосовно інкомпатібілізму у питанні свободи волі. Тобто, неможливості поєднати ідеї детермінізму та власне свободи волі. Немає способу використати FWD для дослідження компатібілізму, враховуючи наявність питань типу: «Я вірю у наявність свободи волі»; «Я вірю у наявність детермінізму».

Враховуючи структуру методики, люди які не приймають ідеї чіткої детермінації дій або повної свободи волі, не можуть бути коректно репрезентовані за результатами дослідження. Окрім того, у випадку позитивного варіанту відповіді на питання про наявність свободи волі, і негативної відповіді про наявність детермінізму, люди все ще не виявляють тенденцію до інкомпатібілізму, бо не зважаючи на ймовірність існування детермінізму, не вважають його важливим для виявлення свободи волі.

Критику інкомпатібілізму можна застосувати і до шкали Free Will and Determinism Scale (Rakos, R. F et. al. (2008)). У цій шкалі, окрім теоретичних проблем стосовно суто полюсного вивчення свободи волі, була також виявлена проблема недостатньої валідації, в якій брало участь менш як 100 людей. Окремо варто зазначити, що кожний з пунктів підшкали «свободи волі», містить власне термін «свобода волі», що може штучно завищити показники вимірювання. Також існує проблема збігів та

невідповідності питань субшкалам. Наприклад, питання стосовно «Впливу вищої сили на мої рішення» включено у субшкалу «Особисті обмеження», а не «Контроль вищої сили».

2. Free will and scientific determinism (FAD-4) (Paulhus, D., & Margesson, A. (1994)), або її більш нова інтерпретація – FAD-Plus (Paulhus, D., & Carey, J. (2011)). Ці способи дослідження, як вважають Nadelhoffer, T, et al, здатні краще вивчати інкомпатібілізм, але не уникають проблем з вибіркою, або елементами субшкал та словами, які штучно збільшують навантаження на фактори.

Paulhus, D., & Carey, J. виявили, що відповіді на питання про свободу волі та на питання стосовно наукового детермінізму залежать від двох різних факторів. Подальша перевірка шкал показала, що детермінізм та свобода волі не мали між собою жодного зв'язку. Тому вони зробили гіпотетично невірний висновок, про чітке співіснування двох конструктів, навіть якщо вони незалежні один від одного.

Існує і проблема не лише з глобальними конструктами, а й окремими субшкалами, так, наприклад «Фаталістичний Детермінізм» несподівано корелює з «Непередбачуваністю». Також перша субшкала не має негативної кореляції з субшкалою «Свобода волі». Враховуючи зміст опитувальника, для Nadelhoffer, T, et al. все ще залишається незрозумілим, що саме вимірює «Фаталізм» та «Непередбачуваність». Крім того, субшкала «Науковий детермінізм» розкриває зумовленість саме генетичними факторами чи вихованням людини, ігноруючи чітке філософське визначення детермінізму.

Додатковою проблемою можна вважати і те, що три з семи пунктів субшкали «Свобода волі» вивчають радше проблеми відповідальності та вини. Хоча зв'язок

почуття відповідальності з питанням свободи волі і здається цікавим науковим відкриттям, доцільніше їх вивчати окремо.

Навіть якщо FAD-Plus передбачає ймовірність компатіблізму, вона все ще не дає надійного інструментарію для відокремлення інкомпатіблістів від компатіблістів. Звісно, можна було б зшукати людей, які однаково розділяють думки і про свободу волі, і про детермінізм та вважати їх компатіблістами, але тоді ми будемо вважати, що вони мають обов'язково вірити у сильний детермінізм, ігноруючи факт «неважливості» детермінізму для свободи волі. Також цей опитувальник не дає нам змоги дослідити зв'язок між переконанням про свободу волі та концепцією: душі, розуму, мозку загалом, а також дуалізм та чітко відділити конструкти відповідальності та покарання від інших субшкал.

Тому Nadelhoffer, T, et al. вважають основною метою свого проєкту розробку нового психометричного інструменту з більшим рівнем валідності і водночас можливістю більш детально вивчити дані того, як люди сприймають комплексний зв'язок між абстрактним конструктом віри у свободу волі та конкретними явищами як: відповідальність, дуалізм, вибір, детермінізм та їхні почуття стосовно цих явищ. До того ж цей опитувальник розроблявся у парадигмі теоретичної-нейтральності, з мінімізацією впливу як компатіблізму, так й інкомпатіблізму.

Питання у шкалі не були обмежені суто психологічним, філософськими чи біологічними визначеннями, та стосувались широкого пулу від свободи волі, відповідальності та покарання, до взаємозв'язку розуму та тіла, індетермінізму, долі, наукового бачення та ідеї нематеріальності душі.

Хоч шкала розроблена та валідизована у США, автори наполягають на тому, що намагались розробити шкалу не спираючись на певну страту населення, і відповідно

зробити її більш адекватною для кроскультурного використання серед різних зрізів населення.

FWI складається з двох частин та 29 питань загалом. Кожне питання оцінюється за шкалою від 1 (Повністю не погоджуюсь) до 7 (Повністю погоджусь) з центром на 4. Перша частина відповідає класичному вимірюванню віри у свободу волі та її природи в уявленні індивіда і складається з 15 питань, розділених на три субшкали: свобода волі, детермінізм, дуалізм/антиредукціонізм.

Друга частина сформована у парадигмі того, що недостатньо вимірювати лише силу віри у певну концепцію. Також необхідно дослідити зв'язок між різним рівнем віри у наявність свободи волі. Для цього необхідно використати інший інструмент, тому автори розробили додатковий список тверджень, який краще розкриває зв'язок між вірою у різну генезу дій людини, та їх моральними переконаннями. Друга частина складається з 14 тверджень, розділених на шкалу переконань стосовно природи свободи волі (пункти 1-7) та моральної відповідальності (пункти 8-14).

Для вивчення феномену атрибутивного стилю та його адаптивних можливостей, було обрано україномовний варіант методики Клібайс Т. В. (2014) – «Адаптивні можливості атрибутивного стилю дорослих». Текст методики був отриманий у відповідь від автора на особистий запит за допомогою електронного листування.

Враховуючи сучасний контекст існування українського суспільства в умовах постійної вітальної загрози та впливу неконтрольованої й часто невідвортної небезпеки, постійно мінливої ситуації безпосередньо пов'язаної з комфортом життя такі як: наявність чи відсутність світла, води та опалення. Тож ми вважаємо за необхідне вивчити аспект навченої беспорядності та атрибутивного стилю, у контексті

проактивного пристосування до нестабільних умов, а також здатності людей продовжувати втілювати звичну для них поведінку.

За Клібайс, Т. В. (2016), більшість відомих на момент виконання цього дослідження опитувальників та тестів аналізу атрибутивного стилю розроблялись в іншому культурному та соціальному контексті, який сильно відрізняється від звичного нам середовища. За останні роки, все більше робіт адаптувались та перекладались російською та для російського контексту. Тому в умовах сучасного стану, ми не маємо жодного морального та етичного права для їх використання.

Існує кілька визначень атрибутивного стилю. Раннє формулювання можна знайти у роботі Alloy, L. B., Peterson, C., Abramson, L. Y., & Seligman, M. E. (1984), де згідно з логікою переформулювання атрибуції навченої безпорадності, взаємодія двох факторів впливає на те, чи перенесеться безпорадність, пережита в одній ситуації, на інші, більш нові варіанти. Модель атрибутивного стилю передбачає, що люди, які демонструють стиль перенесення власних негативних результатів на вплив глобальних факторів, будуть безпорадні в нових ситуаціях, незалежно від того, чи схожа ця ситуація на першу, чи ні. І навпаки, люди, які приписують суб'єктивну невдачу лише тимчасовим умовам середовища чи нестабільним та конкретним факторам, будуть проявляти безпорадність лише в ситуаціях, що відповідають початковому негативному досвіду. Згодом це твердження було перевірене та узгоджене під час експерименту, який описаний у цьому ж дослідженні.

Також, за словами Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. (2016), можна стверджувати, що самої невідворотності провалу недостатньо, щоб створити щось більше, ніж миттєва безпорадність, все залежить від пояснення суб'єктом свого провалу. Але довший вплив

негативних факторів може змінити уявлення суб'єкта про причини негативних наслідків.

На відміну від «Західної» традиції опису стилю атрибуції, який передбачає радше пошук та пояснення впливу зовнішніх факторів, Клібайс Т.В. наводить приклад формування парадигми пояснення цього конструкту радше через внутрішні фактори, такі як «Стійкі характеристики особистості».

На поприщі дослідження атрибутивного стилю на теренах України включно, його часто можна порівняти з іншими конструктами. Так Клібайс Т.В. виділяє наступні схожі визначення:

1. Стиль пояснення – тобто стабільна індивідуальна манера пояснення ситуації;
2. Глобальне усереднений стиль пояснення (оптимізм-песимізм) – позитивний-негативний атрибутивний стиль;
3. Інші фактори, які побічно описують атрибутивний стиль: стабільні причини виникнення певних подій у часі, перенесення причин невдачі однієї діяльності на інші ситуації, внутрішня-зовнішня природа факторів впливу, можливість впливу та контролю на негативні фактори під час виконання діяльності.

За словами Клібайс Т.В., існує невелика кількість адаптованих або розроблених методик, для прямого чи опосередкованого вивчення атрибутивного стилю на теренах України, з достатнім рівнем валідності, надійності та узгодженістю факторів. Більша частина з відомих дослідникам методик існують лише у російськомовному варіанті.

За результатами досліджень, які зображені у роботі, можна сказати, що при частих спробах отримати контроль над негативними факторами та їх подальшій невдачі, формується наступний стан, який можна виразити у дефіцитарній формі: нестача або

недостатній рівень вмотивованості, когнітивний чи асоціативний дефіцит, пасивне емоційне прийняття.

Теоретичний аналіз зарубіжної літератури дає нам гіпотетичні підстави розглядати у цьому стані виснаження екзекутивних функцій, та загальне зниження волі у суб'єктів, які постійно повинні безрезультатно боротись з неконтрольованими негативними факторами.

Тому для дослідження атрибутивного стилю серед україномовної чи української вибірки, ми пропонуємо використати тест **Клібайс Т.В. (2014) «Адаптивні можливості атрибутивного стилю дорослих»**.

Методика розроблена у 2014, вона складається з 48 питань та включає 3+1 фактори, які автори назвали та описали наступним чином:

1. Сила «Я» - цей фактор дозволяє аналізувати можливість людини втілювати та цілеспрямовано регулювати власну поведінку, не зважаючи на негативні фактори. Вищі результати за цим фактором позитивно корелюють з віком суб'єкта. Людина з високими показниками за цим фактором краще орієнтується у мінливому просторі та контексті ситуації, здатна ретельно підійти до вирішення задач з використанням все більш оптимальних стратегій, які формуються впродовж життя. Всі ці фактори опосередковано вказують на здатність протистояти стресу, та відповідно тиску зовнішніх та внутрішніх умов виконання діяльності. Це можна співвіднести з розвитком екзекутивних функцій у часовому просторі та оптимізації стратегій виконання певної діяльності.

Навчена безпорадність – стан, вкрай схожий на депресивний розлад, як це було описано у Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. (2016) та відповідно до тогочасного четвертого видання DSM (American Psychiatric Association (2000)). Враховуючи високі

показники кореляції між цими двома факторами, Сила «Я» та «Навчена безпорадність», яка подібна до депресивного розладу, виступають як протилежні полюси для описання одного феномену;

2. Почуття провини доцільно описати через суб'єктів, які показують низькі та високі результати за цим фактором. Так низькі результати з цим фактором, можуть описати впевнену у собі людину, яка здатна адекватно себе оцінити, протистояти негативним реакціям соціального середовища, контролювати афекти, такі як страх або агресію, тобто стабільно залишатись у стані спокою. Відповідно до Duckworth, A., & Gross, J. J. (2014), вищий рівень самоконтролю вважається одним з найважливіших предикторів успіху і позитивної соціальної взаємодії і доцільно розглядати у синтезі з уявленнями про свободу волі.

Високі показники за цією шкалою описують людину, яка нездатна боротись зі страхом та тривогою, часто впадає у стан деструктивної саморефлексії, де постійно шукає проблему саме у собі, не здатний боротись з негативним компонентом соціального середовища, як-то критика діяльності;

3. Дезадаптивність психологічного захисту – при розвитку цього стану, людина відрізняється зниженим контролем афекту, виснаженням механізмів психологічного захисту, нездатністю адекватно сприймати власне «Я» та оточення, від чого розвивається невпевненість у собі.

Враховуючи тісний зв'язок уявлення про свободу волі та атрибутивного стилю й навченої безпорадності з депресивними розладами, доцільно вивчити цей конструкт прямо, без дослідження опосередкованих факторів або результатів.

Опитувальник депресії А. Бека або Beck Depression Inventory (BDI) – вже класичний опитувальник розроблений ще у 1961 році (Beck, A. T. (1961)), але досі активно використовується психологами та психіатрами у дослідженнях на різну

тематику дослідниками з різних частин світу (Karaca, F. Et al. (2019), Ceylan, D., Erer, S., Zarifoğlu, M., Türkeş, N., & Özkaya, G. (2019), Chadha, N., & Chakrawarty, S. (2021), Karabulut, V., Evren, C., Alniak, I., Carkci, O., & Cengel, H. (2021) тощо).

Як описує сам Beck, A. T. (1961), BDI формувався у парадигмі постійних труднощів, пов'язаних з можливістю отримати чіткий, послідовний та адекватний діагноз депресії, у контексті дослідження цих станів та їх терапії. Особливо за умови соціокультурного розвитку суспільства, в якому депресія розглядалась радше як звинувачення, аніж стан хвороби. Тому на той момент необхідно було створити об'єктивний спосіб виміряти рівень розвитку депресії, формування чітких критеріїв класифікації хвороби, пов'язаних не з суб'єктивним баченням психіатра, а з чіткими об'єктивними маркерами стану депресії та її прояву.

Постійні спроби різних психіатрів розробити свою власну шкалу, призвели до неспроможності проводити об'єктивну оцінку нагального стану пацієнта. Часто ці шкали створювались на неклінічній вибірці. За умови низької узгодженості діагнозів між різними психіатрами, які використовували різні, а часто й власні шкали, Beck, A. T. наважився розробити об'єктивний та надійний метод ідентифікації депресії, який використовується й понині.

Автор підійшов до розробки інструментарію належним чином, сама шкала Бека пройшла різноманітні оцінки надійності та валідності, які показали високий рівень адекватності методики. Хоч серед психіатрів існувала деяка недовіра до тестів, через їх суб'єктивний характер оцінки, методика Бека дозволяла отримати результат, який узгоджується як з діагнозом, так і власними відчуттями пацієнта. Сам Beck, A. T. розглядав депресію при формуванні свого тесту як певний вимір особистості, а не просто як окрему нозологічну сутність.

Бек, А. Т розглядає свою методику як спосіб вирішення наступних дослідницьких та діагностичних проблем:

1. Тест вирішує проблему нестандартизованості тестів на депресію, обходячи викривлене уявлення психіатрів про генезу депресії, та переводить дослідження депресії з теоретичного поля на поприще практичної психіатрії, а згодом і психології;

2. Це зменшує навантаження на інтерв'юєра, який при ознайомленні та при використанні методики, може не мати вищої психіатричної освіти. Тому цей тест підходить і психологам без вищої медичної освіти;

3. Результати тесту представлені чіткою числовою шкалою, що зменшує когнітивне навантаження на дослідника, під час обчислення результатів;

4. За допомогою методики можливо проводити дослідження з урахуванням плинності часу та погіршенням або покращенням психічного та психологічного стану досліджуваного/пацієнта. Тобто, вона виступає як об'єктивна міра оцінки зміни стану.

При використанні методики Бека, слід враховувати, що цей інструмент призначений для дослідження депресивних станів, а не інших, навіть коморбідних розладів. У цій роботі дане обмеження враховане, де досліджується саме ступінь розвитку депресивного стану, а не, наприклад, регресивної шизофренії або інволюційного психозу, за умови розвитку депресії.

В Україні існують дещо унікальні обмеження до використання BDI, які пов'язані не з якістю інструменту, а особливостями перекладу та адаптації, які описані у роботі Нікітчук, У. (2020).

1. Наукова спільнота в Україні використовує першу (вільну) редакцію методики, через юридичну та економічну складність отримати для використання другою версії, яка захищена авторським правом;

2. Труднощі з перекладом. Автор наводить приклади робіт, де хоч і використовувався україномовний варіант BDI, але дослідники цитували лише першоджерело, а не офіційно перекладену, адаптовану та апробовану методику. Навіть за умови перекладу іноземного джерела українською Pfeifer, S. (2017), існують невирішені питання стосовно якості перекладу.

3. У мережі існує безліч варіантів BDI без чіткого цитування, узгодження та часто і без перекладу українською. Інформацію про психометричні властивості цих методик також знайти неможливо, а автори ресурсів пропонують звертатись до значень, які описав Beck, A. T. у першій роботі. Часто це призводить до неадекватних результатів, недостатньої або помилкової інтерпретації і навіть діагнозів за результатами психіатричного дослідження.

На жаль, у роботі Нікітчук, У. не представлений **україномовний варіант перекладу BDI**. Тож ми в особистому листуванні надіслали запит на використання адаптованої та валідизованої методики. На відміну від класичного варіанту, отримана нами методика містить дві окремі форми для чоловіків та жінок, через гендерну чутливість до чотирьох пунктів оригіналу, а саме: сум, песимізм, плач, втрата інтересу до сексу.

Обмеженням отриманого нами варіанту BDI було те, що початкова вибірка складалась повністю зі студентів. Саме тому, доцільною та адекватною вибіркою для нашого дослідження будуть переважно учні закладів вищої освіти.

2.2. Організація і проведення дослідження переконання стосовно свободи волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю як предикторів розвитку депресивного розладу

Проаналізувавши доступні джерела на тему вивчення свободи волі, атрибутивного стилю та депресивного розладу, було виділено основний алгоритм організації психологічного дослідження, який починається з формування анкет та їх розповсюдження.

При формуванні анкети були враховані наступні демографічні чинники: Вік, освітній рівень на початку анкети та після двох тестів: інформація про стать, гендер та звернення до психолога та/або психіатра, також досліджувані мали змогу поділитись своєю історією звернення до спеціаліста. Опитування було повністю анонімним, тому респонденти мали змогу розповісти про важливі для себе моменти. Зі структурою анкети можна ознайомитись у Додатку В.

Всі дані було зібрано за допомогою онлайн сервісу «Google Forms». Цей сервіс був обраний завдяки своїм наступним перевагам:

1. Зручний та знайомий дизайн для більшості користувачів інтерфейс. В першу чергу він знайомий користувачам продуктів компанії Google. Також цей інтерфейс зручний не лише для користувачів, а й для дослідників, через свою простоту та інтуїтивну змогу створювати форми для більшості типів дослідження.

2. Сервіс дозволяє враховувати етичну необхідність у анонімності, як для досліджуваних, так і для дослідників. Відсутність необхідності реєстрації або відсутність передачі особистих даних користувача досліднику, створює достатній рівень відчуття анонімності, щоб обійти частину психологічних блоків та зібрати більш коректні дані.

3. Динамічна обробка результатів дослідження та інтеграція сервісу «Google Sheets» дозволяє швидко аналізувати отримані результати та зберігати їх у зручному форматі, особливо при урахуванні подвійної конвертації у файли з розширенням xls, xlsx, xlsxm тощо.

Набір респондентів відбувався за допомогою чатів студентських спільнот, повідомлень на приватну сторінку різноманітних соціальних мереж та селективному відбору студентів факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка з винагородою у вигляді додаткових балів за проходження дослідження. Це може пояснити подальшу специфічну вибірку.

Подальша обробка результатів дослідження відбуватиметься завдяки середовищу для обробки результатів електронних таблиць Microsoft Office Excel та програми для статистичної обробки даних Statistical Package for the Social Science, або SPSS V.23. Основними критеріями відбору цих програм були їх зручність, інтуїтивність інтерфейсу та можливість подвійної конвертації як файлів, так і даних окремо.

В якості методів обробки даних були обрані наступні: описові статистики, таблиці сполучення з використанням коефіцієнтів Φ та V-Крамера та χ^2 -Пірсона, внутрішньогрупове порівняння з використанням t-критерію Ст'юдента, перевірка на нормальність розподілу за критерієм Колмогорова-смірнова, непараметричний W-критерій Вілкоксона, коефіцієнт кореляції Спірмена, побудова лінійних регресійних моделей, тест Лівіня для перевірки на гомоскедастичність, ANOVA тощо.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було наведено основні способи та етичні принципи, особливості та еталони організації, збору даних та їх обробки для проведення дослідження на тему «Переконання стосовно свободи волі та адаптивних можливостей атрибутивного стилю як предикторів розвитку депресивного розладу».

В цьому розділі були аргументовано використання певних методик для дослідження необхідних конструктів та виконання науково завдання. Були аргументовані принципи відбору необхідних програм та особливостей проведення самого опитування.

Були відібрані наступні методики:

1) Опитувальник переконань про свободу волі та пов'язаних з нею конструктів (The free will inventory, FWI) Nadelhoffer, T, et al. (2014) за технічним перекладом Литвина Сергія Віталійовича;

2) Опитувальник «Адаптивні можливості атрибутивного стилю дорослих» Клібайс Т.В. (2014).;

3) Україномовний варіант BDI-I за адаптацією Нікітчук. У. (2020).

З текстом методик, на розповсюдження яких було отримано відповідний дозвіл, можна знайти у Додатку Г та Д.

Були описані бажані методи статистичної обробки даних, використання яких залежить від зібраних даних.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКОНАННЯ СТОСОВНО СВОБОДИ ВОЛІ ТА АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ ЯК ПРЕДИКТОРІВ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНОГО РОЗЛАДУ

3.1. Описовий аналіз особливостей вибірки за демографічними показниками

Першим етапом аналізу результатів слід вважати дослідження демографічних показників вибірки досліджуваних відповідно до теми основного дослідження, а саме: переконання стосовно свободи волі та адаптивні можливості атрибутивного стилю як предиктори розвитку депресивного розладу, який тут виражений кількістю набраних балів за шкалою Бека. Необхідним першим кроком, буде саме опис загальної картини демографічних особливостей вибірки, а потім і пошук закономірностей потенційного рівня впливу базових соціально-демографічних показників на депресивний розлад. Також необхідно дізнатись загальну картину особливостей розподілу вибірки для правильного підбору методів статистичного аналізу.

Першою процедурою перевірки демографічних особливостей вибірки, було вирішено дослідити особливості статевого розподілу (Діаграма 3.1). Було виявлено, що переважну більшість вибірки складають жінки, а саме 79% (120 осіб) всієї вибірки. Чоловіки складають всього 21% (31 особа) вибірки. Але це достатня мінімальна кількість для подальшої статистичної перевірки, навіть враховуючи особливість української адаптації BDI-I Нікітчук, У. (2020), для чоловічої та жіночої вибірки.

Ці достатньо неоднорідні результати можливо пояснити за допомогою наступних гіпотетичних причин, які потребують подальшої перевірки, а саме:

1. Основний відбір респондентів відбувався серед студентів специфічних напрямів, а саме: психологів, лінгвістів, біологів де переважну частину студентів можуть скласти саме жінки;

2. Наші попередні неопубліковані дослідження показували приблизно той самий розподіл за статтю. Наприклад: бакалаврська робота на тему «Зв'язок улюбленого музичного стилю з рівнем емоційного та соціального інтелекту у молоді», де чоловіки репрезентували лише 25% вибірки. Попередня гіпотеза цього феномену закладається в тому, що чоловіки рефлексують свій стан у термінах, відмінних від конвенційно психологічних. Але як було зазначено, це потребує подальшої перевірки у майбутніх дослідженнях.

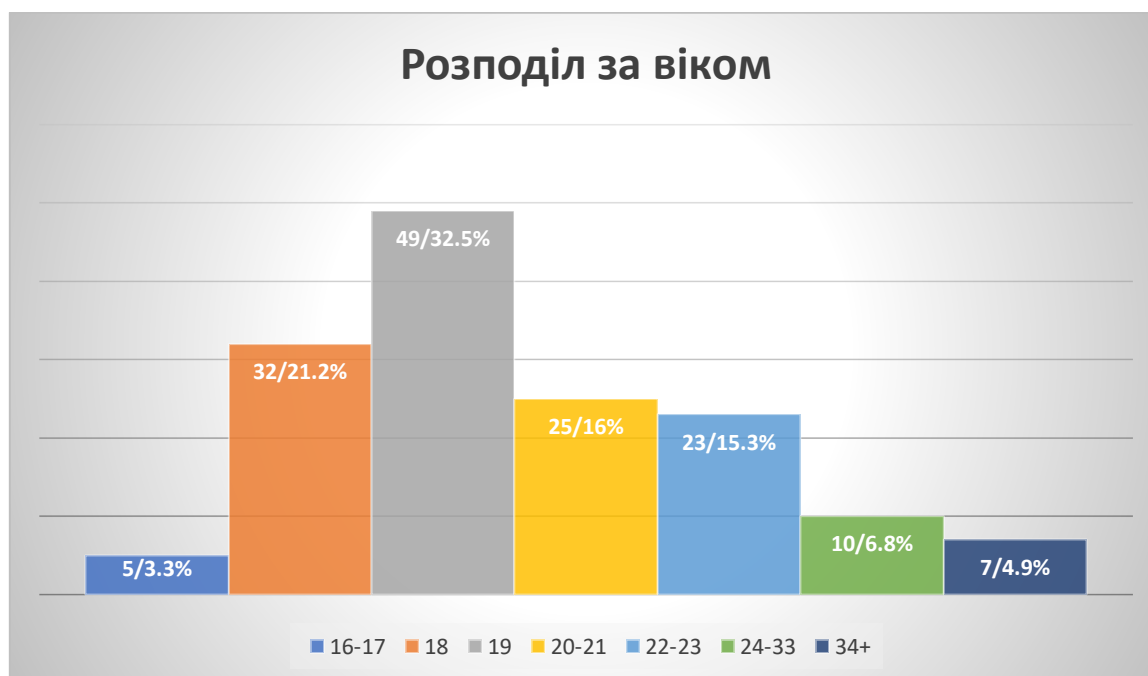

Діаграма 3.1. Кількісне та відсоткове співвідношення респондентів за статтю.

Перевірка вікового розподілу вибірки стала другим етапом опису. Це важливо не лише у контексті звичної демографії, а й для повного розуміння феномену розвитку депресії як залежної змінної. В різних роботах депресивні розлади або схожі феномени розглядались в залежності від віку. Так, наприклад, з віком адаптивний потенціал

атрибутивного стилю зростає (Клібайс, Т.В. (2016). Це не враховуючи безпосереднього впливу віку, який описаний у роботі Buckman, J. E. et al. (2021).

Гістограма 3.1. показує, що більша частина вибірки лежить у віковому діапазоні від 18 до 23 років. Сумарний відсоток цього вікового діапазону сягає 84.8%. Такі вікові особливості вибірки викликані селективним відбором студентів різних вищих навчальних закладів, більшою мірою Київського національного університет імені Тараса Шевченка. Більша частина респондентів (49 респондентів/32.5%) відповідає одному віку – 19 рокам. Всі інші групи є менш наповненими, що може завадити міжгруповому порівнянню за межами вищезазначеного діапазону. Крім того, групи людей «16-17 років» та «34+ роки» сумарно становлять 8.2% вибірки. Вилучення цих респондентів з подальшого аналізу могло бути адекватним рішенням, але ця характеристика все ж менш важлива для повного розуміння розвитку депресивного розладу, хоча вік гіпотетично може вплинути на результати аналізу.

Гістограма 3.1. Кількісне та відсоткове співвідношення респондентів за віком.

Подібним чином було перевірено соціально-навчальний статус респондентів, хоча цей показник найменш важливий для подальшого аналізу у цій роботі, але він може стати одним з факторів впливу на депресивний розлад. До того ж зв'язок цього показника може створити прецедент у вивченні депресивного розладу, та окремого аналізу змінної «уявлення про свободу волі».

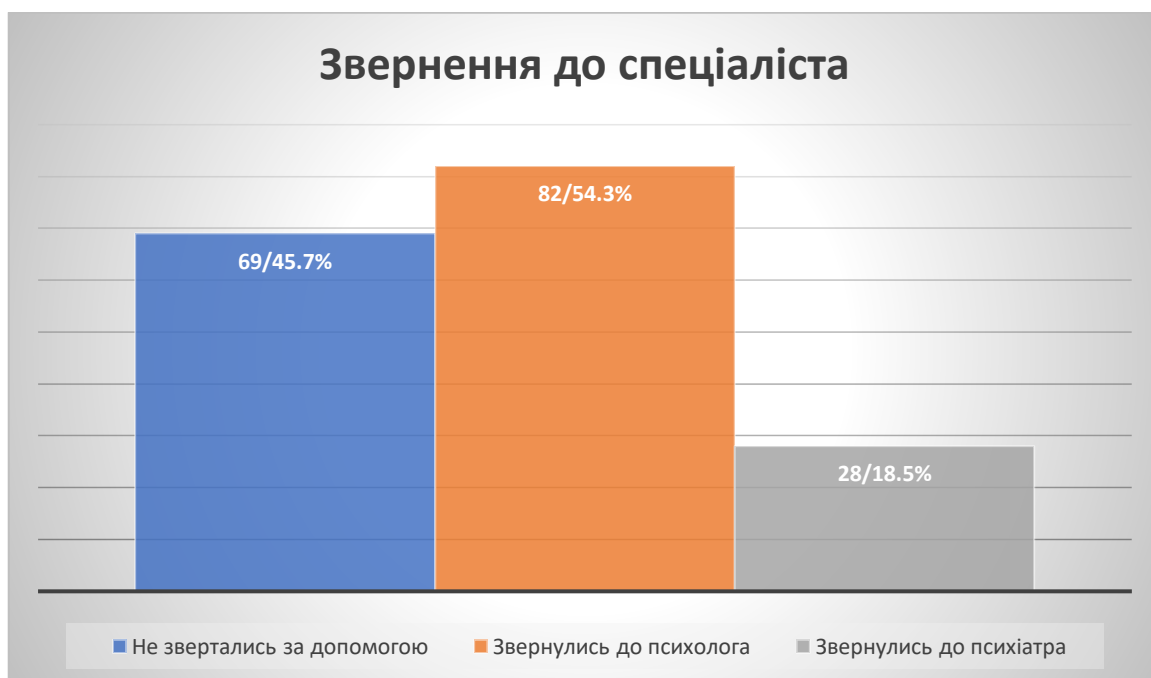
Діаграма 3.2. показує, що більша частина вибірки зараз здобуває вищу освіту на рівні «Бакалавр», а саме – 104 респонденти. Сумарний відсоток цього вікового діапазону сягає 69%. Як і вік, ці викривлення викликані селективним відбором досліджуваних. Всі інші групи є менш наповненими, що може завадити адекватному міжгруповому порівнянню за показником освітнього рівня. Крім того, респонденти які отримують середню освіту чи не продовжили навчання у вищих навчальних закладах сягають лише 2%, результати їх дослідження не будуть використані у додатковому аналізі впливу освітнього рівня на розвиток депресії або на уявлення про свободу волі.

Діаграма 3.1. Кількісне та відсоткове співвідношення респондентів за освітнім рівнем.

Додатковим специфічним демографічним показником для даної дипломної роботи можна вважати питання про пошук допомоги у психологів чи лікарів-психіатрів. І не зважаючи на це, всі респонденти відповіли на нього. Також люди мали змогу поділитись історією свого звернення про допомогу, але з етичних причин вони не будуть репрезентовані у результатах чи додатках. Саме звернення може бути індикатором наявності патологічних психічних станів. Як зазначали респонденти, більша частина звернень по допомогу стосувались саме депресивних станів та способів їх рішення. Тому цей показник доцільно використати для вивчення змінної «уявлення про свободу волі», враховуючи її можливий вплив на розвиток депресивних станів

Гістограма 3.2. показує, що більша частина (82%/54.3%) учасників дослідження хоч раз звертались за психологічною допомогою задля вирішення власних потреб. Всі респонденти (28/18.5%), які звертались за психіатричною допомогою, хоч раз у житті звертались і до психолога. Тому їх було вирішено об'єднати в одну групу.

Гістограма 3.1. Кількісне та відсоткове співвідношенні респондентів показником звернення по психологічну/психіатричну допомогу

3.2. Описовий аналіз особливостей вибірки за результатами опитування

Другим етапом аналізу результатів дослідження слід вважати описовий аналіз результатів за наступними методиками: 1) **Опитувальник переконань про свободу волі та пов'язаних з нею конструктів (The free will inventory, FWI) Nadelhoffer, T, et al. (2014);** 2) **Опитувальник «Адаптивні можливості атрибутивного стилю дорослих» Клібайс Т.В. (2014).;** 3) **Україномовний варіант BDI-I за адаптацією Нікітчук. У. (2020).**

FWI офіційно не перекладений українською, а саме для того, щоб адекватно використовувати його надалі необхідним є перевірити його внутрішню узгодженість. Повна адаптація цієї методики потребує залучення більшої кількості респондентів та повторного тестування через певний проміжок часу. Враховуючи часові ліміти та нестабільний стан у країні, а також об'єм роботи, було вирішено використати короткий аналіз надійності за допомогою α -Кронбаха.

Субшкала переконань на користь свободи волі α -Кронбаха = .733; Субшкала переконань на користь детермінізму α -Кронбаха = .689; Субшкала переконань на користь дуалізму/антиредукціонізму α -Кронбаха = .884. Видалення питань з кожної зі шкал призведе до зменшення значення α -Кронбаха. За цими шкалами можна побачити адекватний рівень узгодженості тому, використання технічного перекладу є коректним. Для майбутніх досліджень з використанням даної методики, коректним шляхом буде повний переклад та адаптація FWI для україномовної вибірки, з урахуванням всіх необхідних умов.

Окремо слід врахувати позитивну, іноді високу внутрішню кореляцію між питанням у субфакторі ($\geq .750$). Це може вказувати як на високу узгодженість питань,

так і на те, що ці питання сприймаються респондентами однаково. Але це знання необхідне лише при подальших дослідженнях.

Перевірка стосувалась лише першої частини опитувальника Надельхоффера, яке репрезентує суто уявлення респондента про природу свободу волі, з використанням чітких кількісних характеристик. Друга частина складається з питань, які репрезентують якісну природу уявлень респондента стосовно свободи волі, тому їх недоречно використовувати у вигляді окремих субшкал та для якісного аналізу надалі, а саме субшкал: переконання стосовно природи свободи волі та субшкала моральної відповідальності.

У нашій модифікації використовувалась шкала Лайкерта на 5 пунктів. Хоча сам тест розроблявся за допомогою шкали на 7 пунктів. Це необхідне обмеження через гіпотетичну неможливість чітко диференціювати філософські визначення свободи волі студентами, які не мають філософської освіти. Відповідно, респонденти могли набрати від 5 до 25 балів за кожною субшкалою свободи волі. У Таблиці 1 представлені описові статистики за результатами опитування стосовно свободи волі, обмеженими трьома факторами першої частини методики. Через те, що друга частина опитувальника містить питання, які варто оцінювати якісно, їх не було представлено.

Відповідно до отриманих даних, ми можемо підтвердити слова Baumeister, R. F et al (2009), про те, що люди в цілому радше вірять у наявність свободи волі. Цікавими є результати стосовно високих показників антиредукціонізму/дуалізму, особливо враховуючи не поширеність даних концепцій у повсякденних діалогах. Гіпотетично це можна пов'язати як з релігійною культурою українців, більшість якої складають православні; повномасштабною фазою війни, яка може призводити до збільшення віри у людини чи зміни політичних поглядів на консервативні; а також не слід забувати про

специфічний відбір респондентів, який також міг зумовити вплив на середні значення. Всі ці гіпотези також потребують подальшої перевірки.

Таблиця 1

Описові статистики та частотний розподіл шкал першої частини FWI

	Свобода волі	Детермінізм	Антиредукціонізм/Дуалізм
Середні значення	17.35	14.13	16.74
Медіана	18	14	17
Мода	19	16	20
Стандартне відхилення	3.35	3.7	5.1
Дисперсія	11.24	13.71	26.14
Асиметрія	-.50	-.35	-.53
Екссес	.97	.2	-.29

Хоч медіана та середні значення досить рівні, проте значення стандартного відхилення, дисперсії, асиметрії та ексцесу свідчать про відсутність нормального розподілу за кожною з характеристик. Надалі це буде перевірено більш чутливими методами статистичного аналізу.

Асимптотична значущість за критерієм Колмогорова-Смірнова $\leq .004$ за кожним з критеріїв, що свідчить про ненормальність розподілу зазначених характеристик, а отже надалі доцільно використовувати саме непараметричні методи аналізу.

Тест Клібайс «Адаптивні можливості атрибутивного стилю» розроблений для української вибірки, а тому не потребує попередньої оцінки узгодженості. Враховуючи

специфіку дипломної роботи, нам цікавий лише адаптивний потенціал атрибутивного стилю особистості, а отже інші субшкали, які включені у цю шкалу можна опустити.

Таблиця 2

**Описові статистики, частотний розподіл та перевірка нормальності розподілу
шкали «Адаптивні можливості атрибутивного стилю» методики Клібайс
«Адаптивні можливості атрибутивного стилю дорослих»**

	Адаптивні можливості атрибутивного стилю
Середні значення	37.36
Медіана	37
Мода	34
Стандартне відхилення	9.2
Дисперсія	84.6
Асиметрія	-.18
Ексцес	-.19
Асимптотична значущість за критерієм Колмогорова-Смірнова	.2

Медіана та середні значення досить рівні, як і асиметрія та ексцес. Додаткова перевірка за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова свідчить про наявність нормального розподілу, а отже з цими значеннями можна використовувати параметричні критерії.

В іншому ці дані свідчать про те, що наше суспільство, зокрема студенти, зараз знаходяться на середніх значеннях адаптивності атрибутивного стилю, що хоч і

відповідає звичайним середнім значенням, але не може не турбувати соціальних працівників та психологів, враховуючи тісний зв'язок навченої безпорадності і депресії.

Таблиця 3

Описові статистики, частотний розподіл та перевірка нормальності розподілу шкали «Депресія» тесту BDI-I

	Депресія
Середні значення	14.97
Медіана	13
Мода	8
Стандартне відхилення	11.25
Дисперсія	126.72
Асиметрія	1.1
Ексцес	1.13
Асимптотична значущість за критерієм Колмогорова-Смірнова	.00

Медіана та середні значення не рівні, як і асиметрія та ексцес. Додаткова перевірка за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова свідчить про відсутність нормального розподілу, а отже з цими значеннями можна використовувати лише непараметричні критерії.

В іншому ці дані свідчать про те, що наше суспільство, зокрема студенти, зараз знаходяться на початковій стадії розвитку депресії, хоча мода знаходиться у діапазоні норми. Результати видаються дивними, враховуючи контекст існування українського середовища та середній рівень адаптивності атрибутивного стилю.

3.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження за показниками: уявлення про свободу волі, адаптивні можливості атрибутивного стилю, демографічних показників та розвитку депресивних станів

Для початкового пошуку статистичного зв'язку між різними показниками та рівнем розвитку депресії, було використано непараметричний W-критерій Вілкоксона для пошуку різниці між групами за демографічними показниками та таблиці сполучення для пошуку впливу на параметр депресії.

Всі значення було переведено у номінальну або порядкову шкалу, відповідно до способу, який вказаний вище. Відповідно, вік, рівень освіти, звернення до спеціаліста про допомогу. Додатково було переведено сирі бали за шкалою Бека у рівневу шкалу за таким принципом: 1) 0-9 – відсутня/мінімальна депресія; 2) 10-18 – легка депресія; 3) 19-29 – помірна/середня депресія; 4) 30+ – яскраво виражена/важка депресія (Beck, A. T. (1961)). Так само було переведено рівень адаптованості атрибутивного стилю відповідно: 1) 0-19 – високий рівень адаптивних можливостей; 2) 20-25 – достатній рівень адаптивних можливостей; 3) 26-40 – середній рівень адаптивних можливостей; 4) 41-50 – зниженні адаптивні можливості; 5) 51+ – високий рівень дезадаптованості.

Для пошуку різниці за демографічними показниками було використано непараметричний W-критерій Вілкоксона. За всіма демографічними показниками було знайдено статистичну відмінність груп: статі, віку, освітнього віку та звернення за допомогою = ($p < 0.001$). Це може свідчити як про різний рівень зв'язку окремих параметрів на розвиток депресивного розладу. Але враховуючи сильну нерівномірність розподілу вибірки, необхідно провести додаткові тести.

Для пошуку сполученості було використано коефіцієнт Ф та V-Крамера та χ^2 -Пірсона. За результатами аналізу було знайдено лише один статистично значущий

зв'язок між показником розвитку депресії та саме рівнем дезадаптації атрибутивного стилю ($p < 0.001$). Як і очікувалось, ми можемо побачити двосторонній вплив цих двох показників. Статистичного значущого зв'язку між іншими демографічними показниками та різними уявленнями про свободу волі у людини не було знайдено.

Можливо, що такі викривлення результатів викликані переводом шкал для адекватної роботи таблиць сполучення. Хоча і була знайдена статистична відмінність між демографічними групами та рівнем розвитку депресивного стану, але їх загальний вплив не є достатнім для збільшення депресії.

Для додаткового підтвердження відсутності чи наявності зв'язку буде використано кореляційний аналіз. Враховуючи відсутність нормального розподілу параметрів, було використано непараметричну кореляцію Спірмена. Додатково було відкинута демографічні показники, які корелюють лише з іншими демографічними показниками.

Висновки, які доступні при аналізі Таблиці 4. Таблиця побудована з урахуванням симетричності матриці кореляції, відсутні вертикальні значення дорівнюють відповідним значенням горизонтально:

1) З віком респонденти починають менше думати про дуалізм. Враховуючи, що не було знайдено кореляцій з освітнім рівнем та певним уявленням про свободу волі, пояснення цього феномену варто шукати у наступних дослідженнях;

2) У жінок значно сильніше проявляється тенденція до дуалізму. Гіпотетично це може бути пов'язано з соціальними та культурними стереотипами;

3) Уявлення про свободу волі сильно корелює з детермінізмом. Це б можна було вважати дивним результатом, якби не специфічна вибірка. Гіпотетично, студенти психологічного факультету виражають тенденції саме до компатібілізму.

4) Також свобода волі негативно впливає на розвиток депресивного розладу. Тож адекватним буде використати цей показник як предиктор розвитку депресивного розладу. Відповідна ситуація з детерміністичними уявленнями. Можливо вони можуть виступати як один предиктор.

5) Дезадаптивність атрибутивного стилю найбільше пов'язана з розвитком депресивного розладу. Що прямо відповідає основній ідеї про їх початковий взаємозв'язок.

Таблиця 4.

**Матриця кореляції Спірмена за демографічними та тестовими показниками.
(коефіцієнт кореляції)**

	Стать	Свобода	Детермінізм	Дуалізм	Дезадаптивність АС.	Рівень депресії
Вік	-.237**	-.056	-.12	-.180*	-.058	-.047
Стать	-	-.05	.151	.327*	-.022	.13
Свобода	-	-	.256**	.13	-.197	-.22**
Детермінізм	-	-	-	.137	-.019	-.167**
Дуалізм	-	-	-	-	-.183*	-.155
Дезадаптивність АС	-	-	-	-	-	.558**

* – значущість на рівні $p \leq 0,05$; ** – значущість на рівні $p \leq 0,01$

3.4. Побудова лінійних регресійних моделей за показниками «Свобода волі»; «Детермінізм» та «Дезадаптивність атрибутивного стилю» у якості предикторів розвитку депресивного розладу

Відповідно до результатів за пошуком значущості та отриманими коефіцієнтами кореляції, наступні показники були виділені як предиктори розвитку депресивного розладу: уявлення про наявність свободи волі, уявлення про детермінізм. Обидва фактори у якості ідеї компатібілізму; дезадаптивність атрибутивного стилю; сумарно всі фактори. Також ми маємо враховувати відсутність нормального розподілу. Проте це звичне явище для вибіркового збору даних, а не їх комп'ютерній генерації.

Модель 1. Ідеї про наявність свободи волі як предиктор розвитку депресивного розладу. Враховуючи негативну кореляцію показника віри у свободу волі з депресивним розладом, ми б могли передбачити певний негативний лінійний вплив на депресію. Але графічний метод на Рисунку 1 показує, що модель не має сильних проявів лінійності, хоча регресія дійсно негативна.

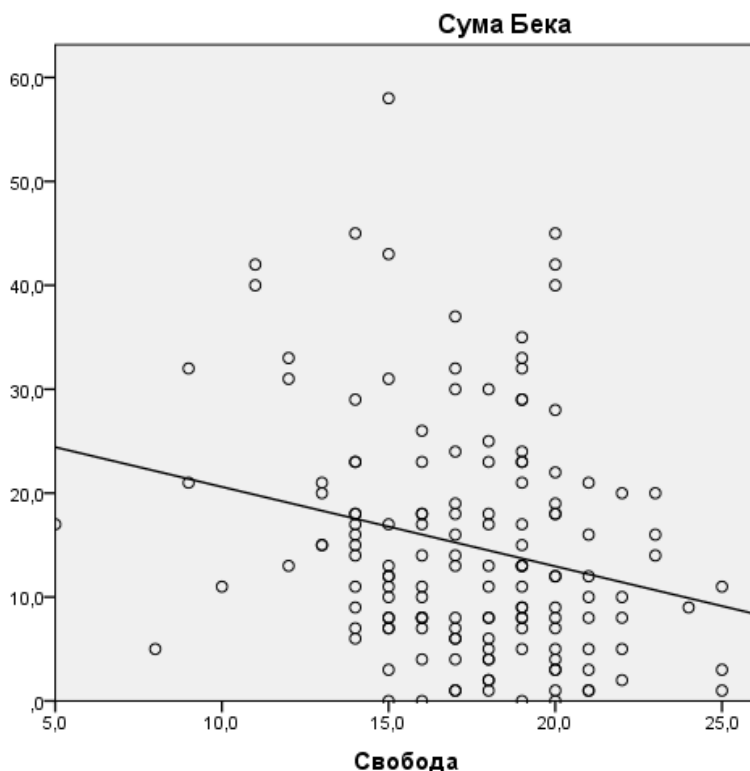

Рисунок 3.1. Графічне зображення компонентів першої регресійної моделі.

Першим кроком аналізу допустимості побудови лінійної регресії, можна вважати відсоток поясненої дисперсії за допомогою певного фактора. Через те, що з усього дослідження ми використовуємо лише один фактор, ми не можемо розраховувати на великий відсоток дисперсії. За допомогою лише одного фактора уявлення про свободу волі, ми можемо передбачити відповідь 18.9% респондентів.

Наступним кроком побудови лінійної моделі, буде перевірка її гомоскедастичності за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу та критерію Лівіня. Тест показує на незначимість нульової гіпотези ($p = .54$), тобто відсутня різниця у міжгрупових дисперсіях.

На жаль, невелика вибірка не дозволяє нам зробити перевірку на стабільність моделі завдяки рандомізованому навчанню, а тому цей параметр буде вимкнений. За результатами ANOVA та коефіцієнтів, ми бачимо, що уявлення про свободу волі є надійним предиктором розвитку депресивного стану ($p < ,005$).

Аналіз стандартизованих та нестандартизованих залишків показує, що середнє дорівнює нулю (Одновибірковий Т-критерій Стьюдента: $p = 1$). Однофакторний аналіз також показав, що відсутні випадкові величини при порівнянні нестандартизованих залишків та показника свободи волі ($p > .236$), що вказує на адекватність його використання як предиктора.

Тобто, хоч за допомогою показника свободи волі можна пояснити невеликий відсоток дисперсії, але він може виступати предиктором розвитку депресивних станів.

Модель 2. Ідеї про детермінізм волі як предиктор розвитку депресивного розладу. Так само враховуючи негативну кореляцію показника детермінізму з депресивним розладом, ми б могли спрогнозувати такі самі результати. Процедура перевірки не відрізняється.

Рисунок 3.2. так само показує, що модель не має сильних проявів лінійності, хоча регресія дійсно негативна.

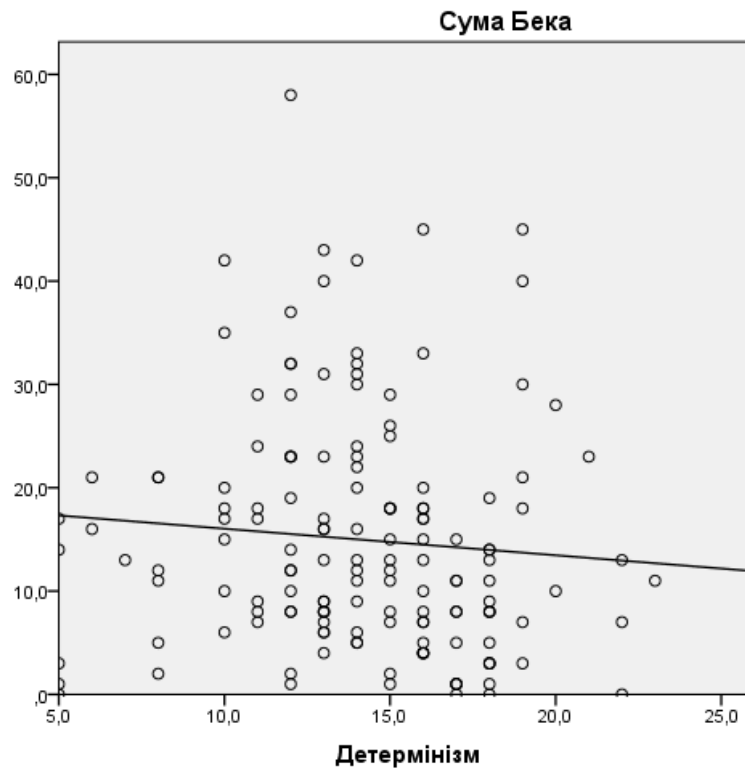

Рисунок 3.2. Графічне зображення компонентів другої регресійної моделі.

Короткий опис властивостей моделі виглядатиме так:

1. За допомогою лише одного фактора уявлення про детермінізм, ми можемо передбачити відповідь 20% респондентів.

2. Тест Лівіня показує на незначимість нульової гіпотези ($p = .54$), тобто відсутня різниця у міжгрупових дисперсіях.

3. Але аналіз результатів ANOVA та коефіцієнтів, показують, що уявлення про детермінізм є неадекватним предиктором ($p > .3$). А отже використання показника

детермінізму як самостійного предиктора не буде коректним. Подальший аналіз цього предиктора можна припинити.

Модель 3. Ідеї про свободу волі та детермінізм (компатіблізм) як предиктори розвитку депресивного розладу. Враховуючи, що обидва фактори мають негативну кореляцію з розвитком депресії, а методика дозволяє враховувати їх суміщення ідей, то адекватним рішенням буде спроба побудувати регресійну модель, де обидва фактори будуть виступати як предиктори.

Подальший аналіз не відрізняється, окрім побудови графіка:

1. За допомогою обох факторів ми можемо передбачити відповідь 63% респондентів. Але це може бути викликано тим, що обидва фактори виміряють різні показники. Тож необхідно провести подальший аналіз

2. Тест Лівіня показує на незначимість нульової гіпотези - залишки постійні ($p < .005$), тобто присутня різниця у міжгрупових дисперсіях. Схоже, ці два фактори є окремими показниками для української вибірки та не показують тенденції до компатіблізму.

3. Аналіз результатів ANOVA показує, що уявлення про компатіблізм може бути предиктором розвитку депресивного стану ($p < .018$). Але аналіз коефіцієнтів показує значущий вплив лише для уявлення свободи волі. Отже, модель можна перевірити далі на залишки, але так само вільно можна відмовитись від показника детермінізму.

4. Аналіз стандартизованих та нестандартизованих залишків показує, що середнє дорівнює нулю (Одновібірковий Т-критерій Стьюдента: $p = 1$). Однофакторний аналіз також показав, що відсутні випадкові величини при порівнянні нестандартизованих залишків та показника свободи волі ($p > .93$), що вказує на адекватність використання

обох факторів як предикторів. Хоча таке високе значення може бути досягнуто лише за рахунок уявлення по свободу волі.

Модель 4. Дезадаптивність атрибутивного стилю як предиктор розвитку депресивного розладу. Тепер необхідно враховувати позитивну кореляцію показника дезадаптивності атрибутивного стилю та розвитку депресивного стану.

Рисунок 3.3. показує, що модель має сильніші прояви лінійності з урахуванням позитивної регресії

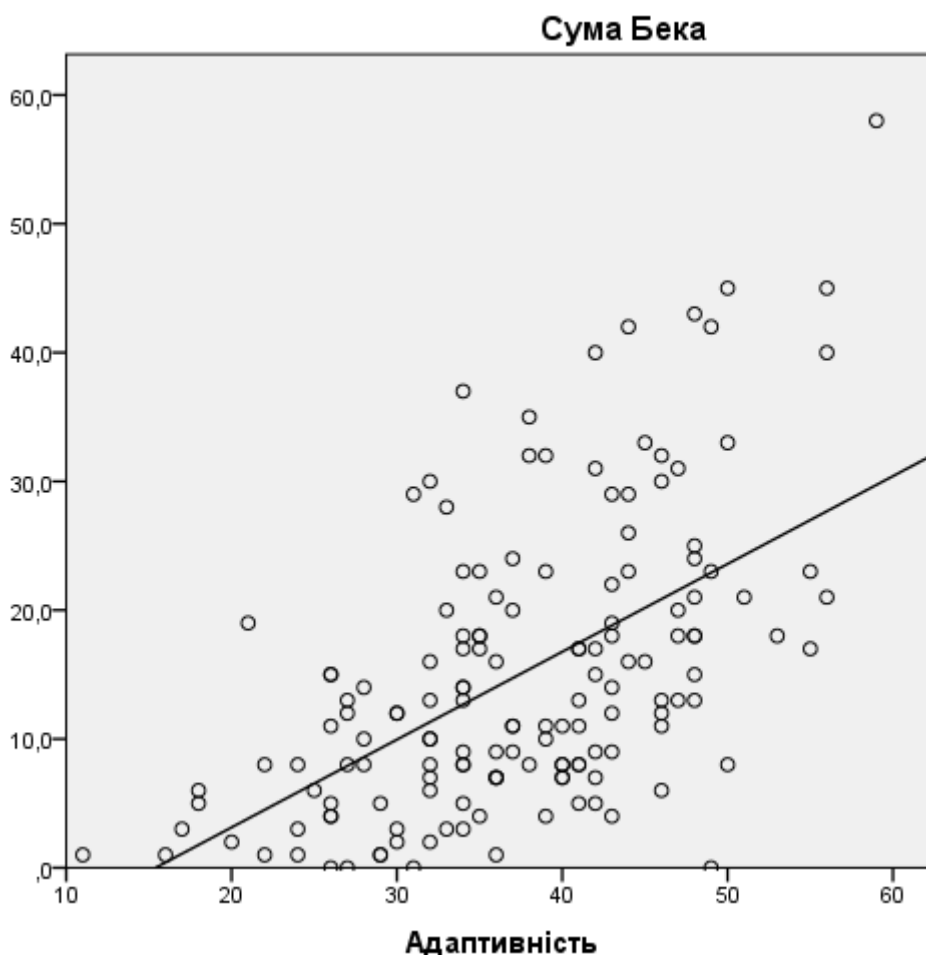

Рисунок 3.3. Графічне зображення компонентів четвертої регресійної моделі.

1. За допомогою цього показника ми можемо передбачити відповідь 49% респондентів.

2. Тест Лівіня показує на незначимість нульової гіпотези ($p < ,006$), тобто присутня різниця у міжгрупових дисперсіях.

3. Аналіз результатів ANOVA та коефіцієнтів показує, що дезадаптивність може бути предиктором розвитку депресивного стану ($p < .005$).

4. Аналіз стандартизованих та нестандартизованих залишків показує, що середнє дорівнює нулю (Одновібірковий Т-критерій Стьюдента: $p = 1$). Однофакторний аналіз також показав, що відсутні випадкові величини при порівнянні нестандартизованих залишків ($p > .44$), що вказує на адекватність використання показника дезадаптивності атрибутивного стилю як предиктора розвитку депресивного стану.

Модель 5. Дезадаптивність атрибутивного стилю та уявлення про свободу волі як предиктори розвитку депресивного розладу. Враховуючи, що обидва показника виступають адекватними предикторами, було вирішено побудувати модель, яка суміщає ці дві шкали.

1. За допомогою обох показників ми можемо передбачити відповідь 91% респондентів. Але значимість уявлення про свободу волі ($p = .231$) при цій моделі набагато нижча за дезадаптивність ($p = .002$). Разом ці фактори також погано працюють ($p = .071$). Це може бути викликано тим, що обидва фактори різним чином корелюють з депресивним розладом.

2. Тест Лівіня показує на незначимість нульової гіпотези ($p < ,00$), тобто присутня різниця у міжгрупових дисперсіях.

3. Аналіз результатів ANOVA показує, що дезадаптивність та свобода волі разом можуть бути предикторами розвитку депресивного стану ($p < .000$). Але аналіз коефіцієнтів показує, що суто дезадаптивність виступає значимим предиктором.

4. Аналіз стандартизованих та нестандартизованих залишків показує, що середнє дорівнює нулю (Одновибірковий Т-критерій Стьюдента: $p = 1$). Однофакторний аналіз також показав, що відсутні випадкові величини при порівнянні нестандартизованих залишків та обох факторів ($p > .07$), що вказує на адекватність використання цієї моделі як предиктора розвитку депресивного стану.

Висновки до розділу 3

В третьому розділі були репрезентовані дані, отримані за допомогою інтернет-опитування, їх аналіз та інтерпретація. Було з'ясовано, що розподіл за показниками демографії нерівномірний. Це викликано селективним відбором досліджуваних серед студентів вищих навчальних закладів, зокрема факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Загальна вибірка включає 151 респондента. Було з'ясовано, що більшу частину вибірки складають саме жінки 79% (120 осіб) всієї вибірки. Чоловіки складають всього 21% (31 особа) вибірки. Основний віковий діапазон складав від 18 до 23 років, сумарно 85%. Більшість з опитаних респондентів навчались на бакалавраті (69%).

Враховуючи стан в країні та специфічність вибірки, ми дізнались, що 54% досліджуваних хоч раз потребували психологічної допомоги. 18.5% потребували психіатричної допомоги.

Було зроблено попередній аналіз надійності технічного перекладу опитувальника Опитувальник переконань про свободу волі та пов'язаних з нею конструктів (The free will inventory, FWI), в ході якого було виявлено, що переклад показує достатній рівень надійності, кожне питання не підлягає видаленню, але сам тест потребує подальшої перевірки.

Була частково підтверджена гіпотеза Baumeister, R. F et al про те, що люди в цілому радше вірять у наявність свободи волі, а не детермінізм. Цікавими видались результати стосовно високих показників за шкалою антиредукціонізму/дуалізму.

У ході аналізу анкет, було виявлено, що наше суспільство, зокрема студенти, зараз знаходяться на середніх значеннях адаптивності атрибутивного стилю та початквій стадій розвитку депресії, що хоч і відповідає звичайним середнім значенням, але не може не бути цікавим для дослідників.

За допомогою матриці кореляцій, були отримані наступні результати:

1. З віком респонденти починають менше думати про дуалізм;
2. У жінок значно сильніше проявляється тенденція до дуалізму;
3. Уявлення про свободу волі сильно корелює з детермінізмом;
4. Свобода волі негативно впливає на розвиток депресивного розладу;
5. Деадаптивність атрибутивного стилю найбільше пов'язана з розвитком

депресивного розладу.

За результатами регресійного аналізу, було виявлено, що найкращими предикторами розвитку депресивних станів можна вважати уявлення про свободу волі (негативна регресія) та деадаптивність атрибутивного стилю (позитивна регресія). Ці фактори краще розглядати як окремі предиктори, а не пов'язані між собою показники.

ОБГОВОРЕННЯ

З розвитком нейронаукової концепції існування свободи волі все більше критикується, особливо враховуючи стрімкий пошук нейропсихологічних корелятів свободи волі, які можуть знищити поки що ілюзію свободи вибору та взагалі довільності дій (Libet, B., et al., Seghezzi, S., & Haggard, P., Ewusi-Boisvert, E., & Racine, E., Rigoni, D., & Brass, M). Проте, не зважаючи на редукцію уявлення про свободу волі, ми бачимо все ще сильну присутність цього концепту у нашому суспільстві. Це можна побачити як у роботах Kane, R.; Genschow, O., Rigoni, D., & Brass, M. так і у твердженні Baumeister, R. F et al про те, що люди в цілому радше вірять у свободу волі. Це ж було підтверджено у в нашому дослідженні.

Конструкт уявлення про свободу волі досліджувався завдяки технічному перекладу FWI Литвиним Сергієм Віталійовичем. Хоча методика не пройшла достатнього рівня адаптації, але результати надійності показали, що цю методику можна використовувати.

На жаль, повномасштабне вторгнення дійсно вплинуло на наше суспільство, за результатами дослідження ми дійсно бачимо зріст як депресивного розладу, середні значення за яким вказують на як мінімум легку форму депресії. Також негативний вплив було вказано на адаптивний потенціал атрибутивного стилю особистості, де значення дорівнюють середньому рівню дезадаптованості суспільства.

Мета нашого дослідження полягала в пошуку предикторів розвитку депресивного стану за характеристиками уявлення про свободу волі та адаптивним можливостям атрибутивного стилю. Підтверджуючи слова Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. та Клібайс, Т. В. ми дійсно знайшли лінійний зв'язок між рівнем дезадаптованості атрибутивного стилю та збільшенням рівня депресивного розладу.

Також частково підтвердили ідеї Rigoni, D. Et al., Baumeister, R. F et al, Protzko, J., Ouimette, B., & Schooler, J. та Feldman, G., Farh, J. L., & Wong, K. F. E, де уявлення про існування свободи волі у людини впливали на наше повсякденне життя. І дійсно, лібертаріанські переконання у людей можуть виступати предикторами зменшення депресивного розладу у частини вибірки.

Перспективи подальших досліджень. Наше дослідження не претендує на повне пояснення феномену свободи волі та на розкриття стовідсоткового зв'язку з розвитком депресії. Але воно може виступити початком наукової дискусії на тему свободи волі серед українських науковців.

Враховуючи обмеження нашої роботи, вибірка лише незначно переступає за рекомендований мінімальний поріг, а тому найкращим рішенням для подальших досліджень буде збільшення як числа досліджуваних, так і пошук їх поза межами вищих навчальних закладів.

Для адекватного та надійного використання FWI необхідно провести повноцінну адаптацію методики для використання у межах України. Хорошим рішенням для адаптації цієї методики, буде впровадження чіткої системи виміру абстрактних якісних питань другої частини, у цій роботі їх використання було сильно обмежене недостатньою базою даних.

Враховуючи тісний зв'язок дезадаптованості атрибутивного стилю, у майбутніх дослідженнях необхідно буде відкинути цей конструкт і зосередитись лише на проблемі свободи волі. Окремо слід зазначити, що ідеальним варіантом була б перевірка розвитку депресивного стану завдяки BDI-II, але вона не була адаптована для української вибірки, основні проблеми з її перекладом чітко описані у роботі Нікітчук, У. (2020).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можемо констатувати, що FWI на зараз показує достатньо надійні та валідні результати у межах даної дипломної роботи, де було використано коротку перевірку на надійність методики. Субшкала переконань на користь свободи волі α -Кронбаха = .733; Субшкала переконань на користь детермінізму α -Кронбаха = .689; Субшкала переконань на користь дуалізму/антиредукціонізму α -Кронбаха = .884. Видалення питань з кожної зі шкал призведе до зменшення значення α -Кронбаха. Хоча для повноцінного використання в інших дослідженнях вона потребує повної адаптації. За допомогою кількісного аналізу та описових статистик, ми дійсно побачили, що люди радше вірять у наявність свободи волі (Середнє = 17.35, медіана = 18 мода = 19). Цікавим виявляється результат стосовно розповсюженості ідеї про антиредукціонізм/дуалізм волі (Середнє = 16.74, медіана = 17, мода = 20).

За допомогою кореляційного аналізу за методом Спірмена, ми знайшли негативний зв'язок між уявленням про наявність свободи волі ($-.22^{**}$) та позитивний зв'язок дезадаптивності атрибутивного стилю з розвитком депресії ($.558^{**}$) (** – значущість на рівні $p \leq 0,01$).

За допомогою регресійної моделі ми можемо констатувати, що уявлення про наявність свободи волі (Відсоток передбачення 18.9%, ANOVA та аналіз коефіцієнтів $p < ,005$) та дезадаптивність атрибутивного стилю (Відсоток передбачення 49%, ANOVA та аналіз коефіцієнтів $p < .005$) можуть самостійно виступати адекватними предикторами розвитку депресивного розладу.

Обидва конструкти краще не використовувати разом, через різну природу передбачення, тому в подальших дослідженнях варто зосередитись лише на одному з них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Açıköz, Ö. H. (2020). Neuroscience and the Free Will Problem. Doctoral dissertation, Bilkent Universitesi (Turkey).
2. Alloy, L. B., Peterson, C., Abramson, L. Y., & Seligman, M. E. (1984). Attributional style and the generality of learned helplessness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(3), 681–687. doi:10.1037/0022-3514.46.3.681
3. American Psychiatric Association (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., Text Revision). Washington, DC: Author.
4. Balcerak, P. (2019). Can the Sense of Agency Be a Marker of Free Will?. *Studia Humana*, 8(2), 69-78.
5. Baumeister, R. F., Masicampo, E. J., & DeWall, C. N. (2009). Prosocial benefits of feeling free: Disbelief in free will increases aggression and reduces helpfulness. *Personality and social psychology bulletin*, 35(2), 260-268.
6. Beck, A. T. (1961). An Inventory for Measuring Depression. *Archives of General Psychiatry*, 4(6), 561. doi:10.1001/archpsyc.1961.01710120031004
7. Brass, M., & Haggard, P. (2008). The What, When, Whether Model of Intentional Action. *The Neuroscientist*, 14(4), 319–325. doi:10.1177/1073858408317417
8. Brass, M., Furstenberg, A., & Mele, A. R. (2019). Why neuroscience does not disprove free will. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. doi:10.1016/j.neubiorev.2019.04.024
9. Buckman, J. E., Saunders, R., Stott, J., Arundell, L. L., O'Driscoll, C., Davies, M. R., Pilling, S. (2021). Role of age, gender and marital status in prognosis for adults with depression: An individual patient data meta-analysis. *Epidemiology and psychiatric sciences*, 30, e42.

10. Carlson, S. M. (2023). Let Me Choose: The Role of Choice in the Development of Executive Function Skills. *Current Directions in Psychological Science*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/09637214231159052>
11. Ceylan, D., Erer, S., Zarifoğlu, M., Türkeş, N., & Özkaya, G. (2019). Evaluation of anxiety and depression scales and quality of LIFE in cervical dystonia patients on botulinum toxin therapy and their relatives.
12. Chadha, N., & Chakrawarty, S. (2021). Religiousness, Spirituality, and Meaning in Life in Depression. *International Journal of Indian Psychology*, 9(2).
13. Chang, C. H., Ferris, D. L., Johnson, R. E., Rosen, C. C., & Tan, J. A. (2012). Core self-evaluations: A review and evaluation of the literature. *Journal of management*, 38(1), 81-128.
14. Della Sala, S., Marchetti, C., & Spinnler, H. (1991). Right-sided anarchic (alien) hand: A longitudinal study. *Neuropsychologia*, 29(11), 1113–1127. doi:10.1016/0028-3932(91)90081-i
15. Dennett, D. C. (1993). *Consciousness explained*. Penguin uk.
16. Desmurget, M., Reilly, K. T., Richard, N., Szathmari, A., Mottolese, C., & Sirigu, A. (2009). Movement intention after parietal cortex stimulation in humans. *science*, 324(5928), 811-813.
17. Dolan, R. J., & Dayan, P. (2013). Goals and Habits in the Brain. *Neuron*, 80(2), 312–325. doi:10.1016/j.neuron.2013.09.007
18. Duckworth, A., & Gross, J. J. (2014). Self-control and grit: Related but separable determinants of success. *Current directions in psychological science*, 23(5), 319-325.
19. Elzein, N. (2020). Free Will & Empirical Arguments for Epiphenomenalism. *Agency and Causal Explanation in Economics*, 3-20.

20. Ewusi-Boisvert, E., & Racine, E. (2017). A Critical Review of Methodologies and Results in Recent Research on Belief in Free Will. *Neuroethics*, 11(1), 97–110. doi:10.1007/s12152-017-9346-3
21. Ewusi-Boisvert, E., & Racine, E. (2018). A Critical Review of Methodologies and Results in Recent Research on Belief in Free Will. *Neuroethics*, 11 (1), 97–110.
22. Farahani, M. A., Oraki, M., & Rahmany, M. (2020). Predicting Executive Functions And Quality Of Life Based On Psychological Well-being With Regard To The personality Traits Of The Elderly With Sleep Disorders. *International Journal of Medical Investigation*, 9(2), 130-152.
23. Feldman, G., Chandrashekar, S. P., & Wong, K. F. E. (2016). The freedom to excel: Belief in free will predicts better academic performance. *Personality and Individual Differences*, 90, 377–383. doi:10.1016/j.paid.2015.11.043
24. Feldman, G., Farh, J. L., & Wong, K. F. E. (2018). Agency beliefs over time and across cultures: Free will beliefs predict higher job satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(3), 304-317.
25. Gallagher, S. (2012). Multiple aspects in the sense of agency. *New Ideas in Psychology*, 30(1), 15–31. doi:10.1016/j.newideapsych.2010.03.003
26. Genschow, O., Rigoni, D., & Brass, M. (2017). Belief in free will affects causal attributions when judging others' behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(38), 10071-10076.
27. Genschow, O., Rigoni, D., & Brass, M. (2019). The hand of God or the hand of Maradona? Believing in free will increases perceived intentionality of others' behavior. *Consciousness and Cognition*, 70, 80–87. doi:10.1016/j.concog.2019.02.004

28. Ghosh, A., Rothwell, J., & Haggard, P. (2014). Using voluntary motor commands to inhibit involuntary arm movements. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 281(1794). doi.org/10.1098/rspb.2014.1139.
29. Goldberg, G., Mayer, N. H., & Togli, J. U. (1981). Medial Frontal Cortex Infarction and the Alien Hand Sign. *Archives of Neurology*, 38(11), 683–686. doi:10.1001/archneur.1981.00510110043004
30. Haggard, P. (2018). The Neurocognitive Bases of Human Volition. *Annual Review of Psychology*, 70(1). doi:10.1146/annurev-psych-010418-103348
31. Haggard, P., & Eimer, M. (1999). On the relation between brain potentials and the awareness of voluntary movements. *Experimental Brain Research*, 126(1), 128–133. doi:10.1007/s002210050722
32. Haggard, P., Clark, S., & Kalogeras, J. (2002). Voluntary action and conscious awareness. *Nature Neuroscience*, 5(4), 382–385. doi:10.1038/nn827
33. Hume, D. (2000). *An enquiry concerning human understanding: A critical edition (Vol. 3)*. Oxford University Press on Demand.
34. Illes, J., & Sahakian, B. J. (Eds.). (2011). *Oxford handbook of neuroethics*. OUP Oxford.
35. Jahanshahi, M. (1998). Willed action and its impairments. *Cognitive Neuropsychology*, 15(6-8), 483–533. doi:10.1080/026432998381005
36. Jahanshahi, M., Jenkins, I. H., Brown, R. G., Marsden, C. D., Passingham, R. E., & Brooks, D. J. (1995). Self-initiated versus externally triggered movements: I. An investigation using measurement of regional cerebral blood flow with PET and movement-related potentials in normal and Parkinson's disease subjects. *Brain*, 118(4), 913-933.
37. James, W. (1890) *The Principles of Psychology*. Holt, New York. <https://doi.org/10.1037/10538-000>

38. Kane, R. (2002). Free will: New directions for an ancient problem. *Free will*, 222-248.
39. Kane, R. (2014). II-Acting "of One`s Own Free Will": Modern Reflections on an Ancient Philosophical Problem. *Proceedings of the Aristotelian Society (Hardback)*, 114(1pt1), 35–55. doi:10.1111/j.1467-9264.2014.00363.x
40. Karabulut, V., Evren, C., Alniak, I., Carkci, O., & Cengel, H. (2021). The relationship of alexithymia with difficulty in emotional regulation, anxiety, and depression symptoms in a group of patients receiving opioid maintenance treatment. *Heroin Addiction and Related Clinical Problems*, 23(3).
41. Karaca, F., Cavus, G., Afsar, C. U., Menten, S., Sertdemir, Y., & Gezeran, Y. (2019). Syrian migrants with brain metastasis patients: quality of life and anxiety before radiotherapy, depression before and after radiotherapy and the effect on familial relatives. *Eastern Journal Of Medicine*, 24(4), 412-421.
42. Keller, J. M., Ucar, H., & Kumtepe, A. T. (2020). Development and validation of a scale to measure volition for learning. *Open Praxis*, 12(2), 161-174. dx.doi.org/10.5944/openpraxis.12.2.1082
43. Kim, C., & Ferrarresso, R. (2022). Factors associated with willingness to report intimate partner violence (IPV) to police in South Korea. *Journal of interpersonal violence*, 37(13-14), NP10862-NP10882. doi.org/10.1177/0886260521990837
44. Kormas, P., Moutzouri, A., & Protopapadakis, E. D. (2022). Implications of Neuroplasticity to the Philosophical Debate of Free Will and Determinism. doi.org/10.1007/978-3-319-75479-6_21-1
45. Kornhuber, H. H., & Deecke, L. (1965). Changes in the brain potential in voluntary movements and passive movements in man: readiness potential and reafferent

potentials. *Pflugers Archiv für die gesamte Physiologie des Menschen und der Tiere*, 284, 1-17.

46. Laurene, K. R., Rakos, R. F., Tisak, M. S., Robichaud, A. L., & Horvath, M. (2011). Perception of free will: the perspective of incarcerated adolescent and adult offenders. *Review of Philosophy and Psychology*, 2, 723-740.

47. Libet, B., Wright, E. W., & Gleason, C. A. (1993). Readiness-potentials preceding unrestricted 'spontaneous' vs. pre-planned voluntary acts (pp. 229-242). Birkhäuser Boston.

48. Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. (2016). Learned helplessness at fifty: Insights from neuroscience. *Psychological Review*, 123(4), 349–367. doi:10.1037/rev0000033

49. Mele, A. (2019). Free will and neuroscience: decision times and the point of no return. In *Free will, causality, and neuroscience* (pp. 83-96). Brill.

50. Miguens, S., & Preyer, G. (Eds.). (2013). *Consciousness and subjectivity* (Vol. 47). Walter de Gruyter.

51. Mitterauer, B. (2020). Psychobiological model of volition—implications for mental disorders. *Open Journal of Medical Psychology*, 9(2), 50-69. doi:10.4236/ojmp.2020.92005

52. Mitterauer, B. J. (2013). The proemial synapse: consciousness-generating glial-neuronal units. *The Unity of Mind, Brain and World*, Cambridge University Press, Cambridge, 233-264. doi.org/10.1017/CBO9781139207065.009

53. Mitterauer, B. J. (2019). The passion of will in depression: Towards a philosophy of mental disorders. *Journal of Global Issues and Solutions*. <https://bwwsociety.org/journal/current/2019/sep-oct/the-passion-of-will-in-depression>.

54. Morgan, A., & Piccinini, G. (2017). Towards a Cognitive Neuroscience of Intentionality. *Minds and Machines*, 28(1), 119–139. doi:10.1007/s11023-017-9437-2

55. Nadelhoffer, T., Shepard, J., Nahmias, E., Sripada, C., & Ross, L. T. (2014). The free will inventory: Measuring beliefs about agency and responsibility. *Consciousness and Cognition*, 25, 27–41. doi:10.1016/j.concog.2014.01.006
56. Netter, G. (1959). Cruelty, Dignity, and Determinism. *American Sociological Review*, 24(3), 375. doi:10.2307/2089386
57. Passingham, R. E., Bengtsson, S. L., & Lau, H. C. (2010). Medial frontal cortex: from self-generated action to reflection on one's own performance. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(1), 16–21. doi:10.1016/j.tics.2009.11.001
58. Paulhus, D. L., & Carey, J. M. (2011). The FAD-Plus: Measuring Lay Beliefs Regarding Free Will and Related Constructs. *Journal of Personality Assessment*, 93(1), 96–104. doi:10.1080/00223891.2010.528483
59. Paulhus, D., & Margesson, A. (1994). Free will and scientific determinism (FAD-4) scale. Vancouver: University of British Columbia. Unpublished instrument
60. Pfeifer, S. (2017). Depression: Disease of the modern age(O. Kushnikov, Trans.). Lviv: Svichado Publishing House. Retrieved from [https://www.vyacheslavkhalanskiy.com.ua/images/articles/62/1515229112_54431080%20\(2\).pdf](https://www.vyacheslavkhalanskiy.com.ua/images/articles/62/1515229112_54431080%20(2).pdf)
61. Praamstra, P., Stegeman, D. F., Horstink, M. W. I. M., Brunia, C. H. M., & Cools, A. R. (1995). Movement-related potentials preceding voluntary movement are modulated by the mode of movement selection. *Experimental Brain Research*, 103(3). doi:10.1007/bf00241502
62. Prinz, W., Dennett, D. and Sebanz, N. (2006) Toward a Science of Volition. In: Sebanz, N. and Prinz, W., Eds., *Disorders of Volition*, The MIT Press, Cambridge, MA, 1-16.
63. Protzko, J., Ouimette, B., & Schooler, J. (2015). Believing There Is No Free Will Corrupts Intuitive Cooperation. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2490855

64. Racine, E., Nguyen, V., Saigle, V., & Dubljevic, V. (2016). Media Portrayal of a Landmark Neuroscience Experiment on Free Will. *Science and Engineering Ethics*, 23(4), 989–1007. doi:10.1007/s11948-016-9845-3
65. Rakos, R. F., Steyer, K. R., Skala, S., & Slane, S. (2008). Belief in Free Will: Measurement and Conceptualization Innovations. *Behavior and Social Issues*, 17(1), 20. doi:10.5210/bsi.v17i1.1929
66. Revonsuo, A. (2009). *Consciousness: The science of subjectivity*. Psychology Press.
67. Rigoni, D., & Brass, M. (2014). From intentions to neurons: Social and neural consequences of disbelieving in free will. *Topoi*, 33, 5-12.
68. Rigoni, D., Kühn, S., Gaudino, G., Sartori, G., & Brass, M. (2012). Reducing self-control by weakening belief in free will. *Consciousness and Cognition*, 21(3), 1482–1490. doi:10.1016/j.concog.2012.04.004
69. Roskies, A. (2006). Neuroscientific challenges to free will and responsibility. *Trends in Cognitive Sciences*, 10(9), 419–423. doi:10.1016/j.tics.2006.07.011
70. Sabatini, U., Boulanouar, K., Fabre, N., Martin, F., Carel, C., Colonnese, C., ... Rascol, O. (2000). Cortical motor reorganization in akinetic patients with Parkinson's disease. *Brain*, 123(2), 394–403. doi:10.1093/brain/123.2.394
71. Safron, A. (2021). The Radically Embodied Conscious Cybernetic Bayesian Brain: From Free Energy to Free Will and Back Again. *Entropy*, 23(6), 783. doi:10.3390/e23060783
72. Seghezzi, S., Haggard, P. (2022). Volition and “free Will”. PsyArXiv doi.org/10.31234/osf.io/e46pb.
73. Sheldon, K. M., & Martela, F. (2022). A modest proposal: Free will is real. *The Journal of Positive Psychology*, 17(2), 271-280. doi.org/10.1080/17439760.2021.2016901

74. Siegert, R. J., Harper, D. N., Cameron, F. B., & Abernethy, D. (2002). Self-Initiated Versus Externally Cued Reaction Times in Parkinson's Disease. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology (Neuropsychology, Development and Cognition: Section A)*, 24(2), 146–153. doi:10.1076/jcen.24.2.146.991
75. Sjöberg, R. L. (2021). Free will and neurosurgical resections of the supplementary motor area: a critical review. *Acta Neurochirurgica*, 163(5), 1229–1237. doi:10.1007/s00701-021-04748-9
76. Stillman, T. F., Baumeister, R. F., Vohs, K. D., Lambert, N. M., Fincham, F. D., & Brewer, L. E. (2010). Personal Philosophy and Personnel Achievement: Belief in Free Will Predicts Better Job Performance. *Social Psychological and Personality Science*, 1(1), 43–50. doi:10.1177/1948550609351600
77. Trindade, I. A., Mendes, A. L., & Ferreira, N. B. (2020). The moderating effect of psychological flexibility on the link between learned helplessness and depression symptomatology: A preliminary study. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 15, 68–72. doi:10.1016/j.jcbs.2019.12.001
78. Viney, W., Waldman, D. A., & Barchilon, J. (1982). Attitudes toward punishment in relation to beliefs in free will and determinism. *Human Relations*, 35(11), 939–949. doi.org/10.1177/001872678203501101
79. Vohs, K. D., & Schooler, J. W. (2008). The value of believing in free will: Encouraging a belief in determinism increases cheating. *Psychological science*, 19(1), 49–54.
80. Wu, S., & Tu, C. C. (2019). The impact of learning self-efficacy on social support towards learned helplessness in China. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 15(10), em1825. doi.org/10.29333/ejmste/115457
81. Гарбузова, В. Ю., & Янчик, Г. В. (2008). Словник фізіологічних термінів.

82. Клібайс, Т. В. (2014). Диагностические свойства методики «адаптивные возможности атрибутивного стиля взрослых». *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II (10), (20), 126-129.

83. Клібайс, Т. В. (2016). Огляд методів діагностики атрибутивного стилю та навченої беспорядності. Стратегія збалансованого використання економічного, технологічного та ресурсного потенціалу країни, зб. наук. праць II міжнар. наук. практ. конф. (pp. 265-267). Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС».

84. Нікітчук, У. (2020). Психометричні властивості української версії опитувальника депресії А. Бека (BDI-I) на студентській вибірці. *Psychological Journal*, 6(11), 56-68.

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ МЕТААНАЛІЗУ ДОСЛІДЖЕННЯ SEGHEZZI, S., HAGGARD, P. (2022). VOLITION AND “FREE WILL”

ДЕТАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО 26 ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ДОБРОВІЛЬНИХ ДІЙ

Authors and year	Experimental manipulation	Measure	Parameter	Main findings	Dimensions
• Libet B et al. (1983)	Conscious deliberation and preplanning	RP	Amplitude and latency	Conscious deliberation and preplanning were associated with early onset and high peak amplitude.	Deliberation and preplanning
• Vaez Mousavi SM, Barry RJ. (1993)	Splitting attention	RP	Amplitude and latency	Splitting attention between the motor execution and a discrimination task (discrimination of low/high pitch of the tone following the action) resulted in a smaller RP amplitude.	Consciousness dimension
• Praamstra P et al. (1995)	Free-determined movement vs.. fixed	RP	Amplitude	Greater RP amplitude preceding freely selected movements than preceding movements in a fixed direction.	Internal generation
• Jahanshahi M et al. (1995)	Self-initiated vs. externally triggered	RP	Amplitude	The amplitude of the late and peak RP was significantly higher for the self-initiated movements than the externally triggered movements.	Internal generation
• Dirnberger G et al. (1998)	Free-determined movement vs. fixed	RP and LRP	Amplitude and latency	Greater RP and LRP amplitudes for freely selected than fixed movements.	Internal generation
• Masaki H et al. (1998)	Purposiveness	RP	Amplitude	Greater RP amplitude preceding the purposive movements (pull the trigger of the apparatus to produce a target force) than non-purposive movements (simply pull the trigger of the apparatus).	Goal-directedness
• Haggard P and Eimer M. (1999)	Awareness of movement	RP and LRP	Latency	Later RP on trials with early awareness of movement initiation than on trials with late awareness. Earlier LRP on trials with early awareness than on trials with late awareness.	Consciousness dimension
• Rigoni D et al. (2012)	Disbeliefs about free will	RP	Amplitude	Smaller RP amplitude in individuals induced to disbelieve in free will.	-

Рисунок 1.1. Локалізація та аналіз потенціалу готовності (ПГ) та латералізованого ПГ (ЛПГ)

• Baker KS et al.	(2011)	Cognitive load	RP	Amplitude	Smaller RP amplitude in the high-load condition (self-paced movements + n-back working memory task) compared with the low (self-paced movements + simple reaction time task) and no -load conditions.	Consciousness dimension
• Bortoletto M et al.	(2011)	Arousal manipulated through interaction	RP	Amplitude	Greater RP amplitude under the low arousal than the high arousal condition.	Consciousness dimension
• Bianchin M, Angrilli A.	(2011)	Advantageous vs. disadvantageous choices	RP	Amplitude	Greater RP when picking from advantageous decks vs. disadvantageous decks.	Goal-directedness
• Baker KS et al.	(2012)	Attention to movement timing	RP	Amplitude	Greater RP amplitude preceding explicitly timed movements (explicit attention to the time of initiation) compared to unattended movements (minimal attention to the time of initiation).	Consciousness dimension
• Gluth S et al.	(2013)	Pressure to respond and amount of accumulated evidence	RP	Amplitude	High pressure to respond (high vs. low costs for collecting information) induced a greater RP. More accumulated evidence (more ratings determining the probability of a good stock) induced a smaller RP.	Internal generation
• Panasiti MS et al.	(2014)	Telling the truth vs.. lying	RP	Amplitude	Telling the truth was associated with greater RP than lying.	Goal-directedness
• Pletti C et al.	(2016)	Social Valence	RP	Amplitude	The No Legal group (who did not consider legal consequences when deciding on Footbridge-type and Trolley-type moral dilemmas) showed smaller RP compared to the Legal group.	Goal-directedness
• Verleger R et al.	(2016)	Waiting time	RP	Amplitude and latency	Greater RP amplitude and earlier onsets for longer waiting times.	Deliberation and preplanning
• Goldberg M et al.	(2017)	Accumulated evidence	RP	Amplitude	Smaller RP for larger amount of accumulated evidence (accumulation of action-outcome coupling).	Internal generation

Рисунок 1.2. Продовження. Локалізація та аналіз ПГ та ЛПГ

• Postorino M et al.	(2017)	Pain	RP	Amplitude	Smaller RP when a button press was performed to stop a painful stimulus (or a non-painful thermal stimulus) compared with a button press without concomitant pain.	Goal-directedness
• Khalighinejad N et al.	(2018)	Freedom of choice	RP	Variability	RP variability decreased more markedly prior to self-initiated compared to externally-triggered skip actions.	Internal generation
• Vercillo T et al.	(2018)	Feedback presence/absence	RP	Amplitude	Anticipating visual feedback in response to a voluntary action was associated with a greater RP compared to no visual feedback.	Goal-directedness
• Reznik D et al.	(2018)	Feedback presence/absence	RP	Amplitude	Greater RP amplitude in the motor+sound condition compared with motor-only condition.	Goal-directedness
• Wen W et al.	(2018)	Feedback reliability	RP	Amplitude	Greater RP amplitude in the condition of constant compared to the condition of inconstant outcome.	Goal-directedness
• Parés-Pujolràs E et al.	(2019)	Awareness of movement	RP	Amplitude	Greater RP amplitude before the cue for probes eliciting awareness reports than otherwise.	Consciousness dimension
• Maoz U et al.	(2019)	Deliberate vs. arbitrary decision	RP	Amplitude	Absent RP for deliberate decisions (chose to which non-profit organizations they would like to donate \$1000); Significant RP for arbitrary decisions (both non-profit organizations received an equal donation of \$500).	Goal-directedness
• Travers E et al.	(2021)	Learning	RP	Amplitude	Greater RP amplitude for planned than random actions.	Deliberation and preplanning
• Travers E et al.	(2021)	Evidence	RP	Amplitude	Greater RP amplitudes prior to actions performed without any external evidence (guesses) than for actions performed in response to equivocal, conflicting evidence.	Internal generation

Рисунок 1.3. Продовження. Локалізація та аналіз ПГ та лПГ

РЕЗУЛЬТАТИ МЕТААНАЛІЗУ ДОСЛІДЖЕННЯ SEGHEZZI, S., HAGGARD, P.
(2022). VOLITION AND “FREE WILL”.

ДЕТАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО 24 ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО
ДОБРОВІЛЬНИХ ДІЙ

Authors and year	Technique	Sample Size	Contrast of interest	Results
• Deiber et al. (1991)	PET	8	Freely-determined movement vs. fixed	Greater activation in the supplementary motor cortex when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Frith et al. (1991)	PET	6	1. Intention tasks (verbal modality) vs. routine tasks. 2. Intention tasks (motor modality) vs. routine tasks.	Willed actions in the two modalities (speaking a word or lifting a finger) were associated with increased blood flow in the dorsolateral prefrontal cortex.
• Jahanshahi et al. (1995)	PET	6	1. Self-initiated movements vs. rest 2. Self-initiated vs. externally triggered movements	Left primary sensorimotor cortex, thalamus and putamen, bilateral SMA, anterior cingulate, lateral premotor cortex, insular cortex parietal area and right DLPFC were significantly activated during the self-initiated movements relative to rest. Greater activation of the right DLPFC during the self-initiated movements vs. externally triggered movements.
• Hyder et al. (1997)	fMRI	16	Free-determined movement vs. fixed	Greater activation in the middle frontal gyrus, superior frontal sulcus, right superior frontal gyrus and right anterior cingulate when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Jenkins et al. (2000)	PET	6	1. Intentional finger movements vs. rest 2. Intentional finger movements vs. fixed.	Greater activation in the supplementary motor cortex when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Cunnington et al. (2002)	fMRI	12	1. Main effect of Self-Initiated Movements 2. Self-Initiated vs. Externally Triggered Movements	Self-initiated movement activated the medial motor areas, the superior parietal lobule, the insula cortex and the basal ganglia. The timing of the hemodynamic response within the pre-SMA was significantly earlier for self-initiated compared with externally triggered movements.

Рисунок 2.1. Аналіз довільних та мимовільних дій. Їх нейропсихологічні кореляти.

• Hunter et al.	(2003)	fMRI	6	Intentional bottom presses vs. implicit baseline.	Significant activation in the bilateral prefrontal cortex, left primary motor cortex, and supplementary motor cortex when subjects performed spontaneous action (implicit baseline).
• Blounin et al.	(2004)	PET	7	1. Self-initiated versus externally triggered condition. 2. Sequentially self-initiated versus Sequentially externally triggered condition.	Greater activation in the left premotor cortex, left dorsolateral prefrontal cortex, left cerebellum, right pre-supplementary motor area and the right parietal lobule in self-initiated synchronized movements compared to the externally triggered movements. No cerebellar activity was found for self-initiated sequence of movements when compared to externally triggered sequence of movements.
• Lau et al.	(2004)	fMRI	11	1. Intentional target choice vs. specified target choice. 2. Intentional target choice vs. routine choice.	Greater activation in the pre-supplementary motor cortex when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Wiese et al.	(2005)	fMRI	20	Self-initiated in comparison to externally triggered movements	Significantly enhanced activity in the left SMA, the left pre- and sensorimotor cortex, the right putamen, the left anterior cingulate gyrus, and the left inferior parietal lobe during self-initiated compared to externally triggered movements.
• Rowe et al.	(2005)	fMRI	11	Free selection of action vs. Externally specified action	Greater activation in the left middle frontal gyrus, inferior parietal cortex and right middle frontal gyrus when subjects performed tasks based on free selection of movements than externally specified actions.
• Forstmann et al.	(2006)	fMRI	22	Intentional choice condition vs. forced condition.	Greater activation in the rostral cingulate zone, the superior parietal lobule and the intraparietal sulcus when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• van Eimeren et al.	(2006)	fMRI	12	1. Response selection vs. no response selection. 2. Full response selection vs. no response selection	Greater activation in the anterior part of rostral dorsal premotor cortex, the rostral cingulate, supplementary motor area, and the right dorsolateral prefrontal cortex when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Thobois et al.	(2007)	PET	8	Self-initiated movements vs. externally cued.	Self-initiated versus externally-cued activated the prefrontal cortical areas.

Рисунок 2.2. Продовження. Аналіз довільних та мимовільних дій. Їх нейропсихологічні кореляти.

• Mueller et al.	(2007)	fMRI	15	Intentionally vs. externally selected actions.	Greater activation in the rostral cingulate zone when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Boecker et al.	(2008)	fMRI	13	Internally initiated condition vs. externally triggered condition.	Greater activity in frontal regions (mesial premotor cortex/rostral cingulate zone, dorsolateral prefrontal cortex), parietal regions, insula, contralateral anterior putamen and midbrain in the internally initiated condition vs. the externally triggered condition.
• Krieghoff et al.	(2009)	fMRI	14	1. Intentional action selection vs. external action selection (planning phase). 2. Intentional action timing vs. external action timing (planning phase). 3. Intentional action selection vs. external action selection (execution phase).	Greater activation in the rostral cingulate zone when subjects freely selected which action to perform vs. external action selection; greater activity in the superior medial frontal gyrus when subjects acted based on their internal timing vs. external action timing.
• Rosenberg-Katz et al.	(2012)	fMRI	15	Externally guided action planning vs. internally guided action planning	Greater activation in the pre-SMA during internally compared to externally guided action planning.
• Hoffstaedter et al.	(2013)	fMRI	35	1. Intentional choice vs. no choice condition. 2. Intentional choice vs. timed condition.	Greater activation in the pre-supplementary motor area and dorsal premotor cortex when subjects freely selected which action to perform than the no-choice condition; greater activity in the supplementary motor area, insular cortex, area 44, bilateral anterior putamen, globus pallidus, and left cerebellum subcortically when subjects acted based on their internal timing than the timed condition.
• Schel et al.	(2014)	fMRI	24	Intentional action vs. stimulus-driven action.	Greater activation in the bilateral inferior frontal gyrus, bilateral middle frontal gyrus, bilateral superior frontal gyrus, the pre-supplementary motor cortex /anterior cingulate cortex, and bilateral inferior parietal lobule when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Lynn et al.	(2016)	fMRI	20	Intentional choice action vs. forced action.	Greater activation in the left inferior frontal gyrus, left superior frontal gyrus, pre-supplementary motor cortex/rostral cingulate zone, dorsolateral prefrontal cortex and right inferior parietal

Рисунок 2.3. Продовження. Аналіз довільних та мимовільних дій. Їх нейропсихологічні кореляти.

• Wisniewski et al.	(2016)	fMRI	31	Intentional choice vs. cued choice.	lobule when subjects performed tasks based on internal than external cues. Greater activation in the medial prefrontal cortex, dorso-lateral and anterior lateral prefrontal cortex and the parietal cortex when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Dall'acqua	(2018)	fMRI	28	Intentional choice vs. cued choice.	Greater activation in the bilateral inferior parietal lobule, pre-supplementary motor cortex /anterior cingulate cortex, the left anterior insula, the right premotor cortex and the bilateral dorsolateral prefrontal cortex when subjects performed tasks based on internal than external cues.
• Zapparoli et al.	(2018)	fMRI	32	Intentional choice vs. no choice condition. Intentional choice vs. timed condition.	Greater activation in the pre-supplementary motor area, the anterior cingulate cortex, the middle frontal gyrus and the cerebellum bilaterally, the right inferior parietal lobule, the left inferior frontal gyrus, the middle temporal gyrus, the insula and the midline at the junction between the pons and the brainstem in the intentionally-driven condition than stimulus-driven condition.

Рисунок 2.4. Продовження. Аналіз довільних та мимовільних дій. Їх нейропсихологічні кореляти.

СТРУКТУРА АНКЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сторінка 1.

Вступне слово: Дякуємо за інтерес до нашого дослідження!

Дослідження проводиться магістром нейропсихології другого курсу факультету психології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Волинцем Володимиром.

Опитування займає не більше 30 хвилин. Воно стосується зв'язку уявлень про свободу волі, атрибутивного стилю та депресії.

Опитування повністю анонімне, його результати обробляються в узагальненому вигляді, що унеможлиблює ідентифікацію досліджуваних. Просимо відповідати широко, тут не існує правильних чи неправильних відповідей, оскільки всі ми різні.

Якщо у Вас виникли запитання щодо цього дослідження, будь ласка, зв'яжіться зі мною: ovupem93@gmail.com

Збір демографії:

1. Повна кількість років;
2. Освітній рівень респондента.

Сторінка 2.

Опитувальник переконань про свободу волі Надельхоффера у двох частинах. Технічний переклад Литвина Сергія Віталійовича.

Сторінка 3.

Методика «Адаптивні можливості атрибутивного стилю дорослих» – Клібайс Т.В.

Сторінка 4.

Повторний збір демографії.

1. Стать респондента;
2. Гендер респондента. Ці питання розділені заради адекватної роботи анкети, наступний тест BDI-I представлений у двох варіантах (Чоловічому та жіночому);
3. Питання про звернення до спеціаліста (Психолога);
4. Питання про звернення до спеціаліста (Психіатра);
5. Можливість поділитись історією звернення.

Сторінка 5.

Чоловічий варіант BDI-I за адаптацією Нікітчук У.І.

Сторінка 6.

Жіночий варіант BDI-I за адаптацією Нікітчук У.І.

Сторінка 7.

Подяка за проходження анкети та нагадування про необхідність надіслати її.

**ТЕХНІЧНИЙ ПЕРЕКЛАД THE FREE WILL INVENTORY NADELHOFFER,
Т ЗА РЕДАКЦІЮ ЛИТВИНА С.В.**

Субшкала переконань на користь свободи волі:

1. Люди завжди можуть діяти інакше;
2. Люди завжди мають вільну волю;
3. Те, як розгортається життя людей, залежить тільки від них;
4. Люди в кінцевому підсумку мають повний контроль над своїми рішеннями та своїми діями;
5. Люди мають вільну волю навіть тоді, коли їх вибір повністю обмежений зовнішніми обставинами.

Субшкала переконань на користь детермінізму:

1. Усе, що коли-небудь траплялося, мало статися саме так, як сталося, враховуючи те, що відбулося раніше;
2. Кожна подія, яка коли-небудь відбувалася, включаючи людські рішення та дії, була повністю визначена попередніми подіями;
3. Вибір та дії людей мають відбуватися саме так, як вони здійснюються внаслідок законів природи та того, що відбулося у далекому минулому;
4. Суперкомп'ютер, який міг би знати все про те, яким є Всесвіт зараз, міг би знати все про те, яким буде Всесвіт у майбутньому;
5. З огляду на те, як все відбулося під час Великого вибуху, у Всесвіті є лише один спосіб, у який все станеться після цього

Субшкала переконань на користь дуалізму/антиредукціонізму:

1. Той факт, що у нас є душі, які відрізняються від наших матеріальних тіл, робить людей унікальними;
2. Кожна людина має нефізичну сутність, що робить її унікальною;
3. Людський розум не можна просто звести до мозку;
4. Людський розум - це більше, ніж просто складна біологічна машина;
5. Людські дії можна зрозуміти лише з точки зору нашої душі та розуму, а не лише з точки зору нашого мозку.

Друга частина.**Шкала переконань стосовно природи свободи волі (пункти 1-7) та моральної відповідальності (пункти 8-14):**

1. Свобода волі - це здатність робити різний вибір, навіть якщо все, що призводить до чийогось вибору (наприклад, минуле, ситуація, бажання та переконання цієї особи, тощо), було абсолютно однаковим;
2. Свобода волі - це здатність робити вибір на основі власних переконань і бажань, як наслідок, якби у когось були інші переконання чи бажання, вибір також був би іншим;
3. Люди могли б мати вільну волю, навіть якби вчені виявили всі закони, що регулюють всю поведінку людей;
4. Мати вільну волю означає, що рішення та дії особи не можуть бути ідеально передбачені кимось іншим незалежно від того, наскільки повно інший володіє інформацією;

5. Якби виявилося, що у людей немає нефізичних (або нематеріальних) душ, то вони не мали б і свободи волі;
6. Мати вільну волю означає бути здатним спричиняти події у світі, при цьому не будучи вимушеним їх здійснити;
7. Люди мають вільну волю доти, доки вони можуть робити те, чого бажають, без примусу та обмежень з боку оточуючих;
8. Щоб нести відповідальність за наші нинішні рішення та дії, ми також повинні нести відповідальність за всі наші попередні рішення та дії, які привели до теперішнього часу.
9. Люди заслуговують на те, щоб їх звинувачували і карали за погані вчинки, лише якщо вони діяли за власним бажанням;
10. Люди, які завдають шкоди іншим, заслуговують покарання, навіть якщо їхнє покарання не принесе жодної позитивної вигоди ні злочинцю, ні суспільству - наприклад, реабілітація, стримування інших потенційних правопорушників тощо;
11. Люди, які здійснюють шкідливі дії, повинні бути реабілітовані, щоб вони більше не становили загрози для суспільства;
12. Люди, які здійснюють шкідливі дії, повинні бути покарані, щоб інші потенційні правопорушники утримувалися від вчинення подібних шкідливих дій;
13. Люди могли б бути морально відповідальними, навіть якщо б вчені виявили всі закони, що регулюють поведінку людини;
14. Якби виявилося, що людям бракує нефізичних (або нематеріальних) душ, то їм бракувало б моральної відповідальності.

**ТЕКСТ МЕТОДИКИ «АДАПТИВНІ МОЖЛИВОСТІ АТРИБУТИВНОГО
СТИЛЮ ДОРΟΣЛИХ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ КЛБАЙС Т.В.**

1.	Зазвичай, я відчуваю, що переповнений енергією	так	ні	не знаю
2.	Часом мене хвилює щось невизначене	так	ні	не знаю
3.	Коли мені потрібно прийняти важливе рішення, з'являється безліч справ, що перешкоджають цьому	так	ні	не знаю
4.	Не було випадку, щоб я сказав неправду	так	ні	не знаю
5.	Немає сенсу домагатися того, для чого потрібно занадто багато зусиль	так	ні	не знаю
6.	Компліменти дуже бентежать мене	так	ні	не знаю
7.	Іноді я потребую підтримки, але намагаюся не показувати цього	так	ні	не знаю
8.	Я ніколи не повинен помилятися	так	ні	не знаю
9.	Іноді я спізнююся.	так	ні	не знаю
10.	Якщо я не згоден з будь-якою думкою, обов'язково повідомляю йому про це	так	ні	не знаю
11.	Мене часто турбує, що я зроблю, щось не так	так	ні	не знаю
12.	Мені подобаються фільми жахів, бойовики	так	ні	не знаю
13.	Я зберігаю впевненість в собі, що б не сталося	так	ні	не знаю
14.	Я однаково добре ставлюся до всіх людей.	так	ні	не знаю
15.	Мені важко першим почати спілкування з незнайомою людиною	так	ні	не знаю
16.	У суперечці я відстоюю свою думку	так	ні	не знаю
17.	Починаючи нову справу, я побоююся провалу з моєї вини	так	ні	не знаю
18.	Щоб я не робив, я роблю це правильно.	так	ні	не знаю
19.	Коли нервую, я постукую пальцями об стіл.	так	ні	не знаю
20.	У проблемних ситуаціях я дію швидко і точно.	так	ні	не знаю
21.	Буває, що я намагаюся виправдовуватися, навіть коли мене не звинувачують.	так	ні	не знаю
22.	Я ніколи не розпускав плітки.	так	ні	не знаю
23.	Я можу спати дванадцять годин на добу, навіть якщо не дуже втомився.	так	ні	не знаю
24.	Я можу завжди тримати ситуацію під своїм контролем.	так	ні	не знаю
25.	У складних ситуаціях я, перш за все, думаю, чому так сталося.	так	ні	не знаю
26.	Іноді я кажу про те, у чому погано розбираюся.	так	ні	не знаю
27.	Стикаючись з проблемою або конфліктом, я вважаю за краще просто піти.	так	ні	не знаю
28.	Якщо щось не вдається, мені здається, що все пропало.	так	ні	не знаю

29.	Коли несправедливо звинувачують, я відчуваю, що винен.	так	ні	не знаю
30.	Сперечатися приємно навіть без особливого приводу.	так	ні	не знаю
31.	Я повинен робити все ретельно і безпомилково..	так	ні	не знаю
32.	Зазвичай, я добиваюся того, що мені потрібно.	так	ні	не знаю
33.	Я завжди роблю те, що говорю.	так	ні	не знаю
34.	Неприємності я намагаюся просто викинути з голови.	так	ні	не знаю
35.	Не було випадку, щоб я не оплатив проїзд у транспорті.	так	ні	не знаю
36.	Іноді немає ніяких сил, щоб впоратися з труднощами.	так	ні	не знаю
37.	Якщо я хворію, то довго не звертаюся до лікаря.	так	ні	не знаю
38.	У дитинстві мене часто сварили без серйозного приводу.	так	ні	не знаю
39.	Я знаходжу десятки способів виходу з будь-якої складної ситуації.	так	ні	не знаю
40.	Я завжди користуюся ножем і виделкою під час їжі.	так	ні	не знаю
41.	Якщо не вдається задумане, я можу нагрубити оточуючим або що-небудь розбити.	так	ні	не знаю
42.	Повертаючись з вулиці, я завжди чищу взуття.	так	ні	не знаю
43.	Я гублюся і не можу протистояти складним життєвим обставинам.	так	ні	не знаю
44.	Мені складно забути образу, навіть, якщо вона трапилася місяць тому.	так	ні	не знаю
45.	Я завжди виконую свої обіцянки.	так	ні	не знаю
46.	Нерішучі люди дуже дратують мене.	так	ні	не знаю
47.	Навіть, якщо мене супроводжує удача, я не вірю в добре ставлення до мене оточуючих.	так	ні	не знаю
48.	Я ніколи не хвалився.	так	ні	не знаю